

U R Q U Q U U U U U

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ՏԱՍՆԵՐՈՐԻ ՏԱՐԻ

№ 17

ՀԻՊՈՏԵԹԻ 11 ՅՈՒԼԻՍԻ 1891

Ներկայ 1891 թ. Մարտից մինչև 1892 Յունվարի 1-ը բաժանորդացիներն է ՈՒԹԸ ուղբի կամ 30 ֆրանկ, Բաժանորդագրութիւնն ընդունվում է խմբագրատանը՝ Թիֆլիզ Վեժրամինովսկի փողոց, բաղաբային Խորհրդատան հանդէպ, Ուրիշ տեղերից պէտք է դիմել՝ Тифлисскъ, Редакція Армянскаго Иллюстрированнаго журнала „АРДЗАГАНԻԿԷ“. Երոտտահմանից՝ Tiflis, Rédaction du journal arménien illustré Առանձին համարի գինը 30 Կ. „A R D Z A G A N G“ 3ապտարբութեան բառին 4 Կ.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ.— Երկրի աղբ: Արմենիա անունը, ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ, — ձեմարանի ուսուցիչներ: Երևանի թեմ. դպ. տեսչի ընտրութիւնը, Կօջոռ: «Մրցումն հասարակութեան հետ»: Լնդրկասպեան երկիր: Մահմեդական մոլլաներ: Նամակներ խմբագրութեան: ՆԱՄՍԿ Կ. ՊՈԼՍԻՅ.— Կաթողիկոսական ընտրութիւն: «Արեւելքից»: ՖԵ՛ԼԻՅՏՈՒՆ.— Աւանդութիւն: Ներսէս Ե.: Չարլօտ Կօրդէ: ԶԱՆԱԶԱՆ: ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ:

Ե Ր Կ Ր Ի Ա Ղ Ը

Եթէ մենք վստահանում ենք զբաղեցնել ընթերցողներին ուշադրութիւնը եկեղեցական իրաւագիտութեան ալրուբենական տարրերով, 'ի հարկէ մեր նպատակն այն չէ որ ջրենք «Մշակի» հայեացքները, որ քաջութեամբ արշաւել է քրիստոնէական եկեղեցու իրեն միանգամայն անյայտ դասակարգութեան (hiérarchie) կազմակերպութեան ասպարէզը, հետն ունենալով մի թեթեւ ծանրութիւն (բազաժ), որ բաղկացած է ընդամենը ռուսաց օրէնքների XI հատորի I մասի մի հատիկ յօդուածի ծանօթութիւնից: Թէև այստեղ էլ, ինչպէս մենք արդէն առիթ ունեցանք նկատելու, այդ յօդուածը պ. Արծրունին անկարող է հասկանալ: Արդարութիւնը մեզ ստիպում է ասել, որ վերջին ժամանակը պ. Արծրունու մտաւոր զինարանը՝ մեզ հետաքրքրող խնդրի վերաբերութեամբ՝ հարստացել է մի նոր գէնքով: Այդ գէնքը «Համամանութիւնն» է՝ անալոգիան: Ըստ երևութին «Ժամանակաւոր կաթողիկոսի» զիւտն անելուց յետոյ պ. Արծրունին եկեղեցու կրօնական դասակարգութեան խընդրում հասաւ արդէն հերակիեան սիւներին. ըստ երևութին անկարելի էր աւելի հեռու գնալ, սակայն պ. Արծրունին ըն-

դռնակ դռնուեց արդ տաճմանները ևս
անցնելու: Երբ սլ. Արծրունուն պարզ ա-
պացուցեցին, թէ վիճելի խնդրում կատա-
րելապէս անդէտ է, նա բնական համարեց

Մ. ՄԼՄՈՒՐԵԱՆ

ԶՄԻՌՆԻՈՅ ԸՐԵՒԵԼԵՆ ՄԵՄՈՒԼԻ ԽՄԱՆԳԻՐ

սաշտապանել իրան անալօգիալով. նա ըս-
կեսեց Համեմատել Կաթուղիկոսի մահուա-
նից յետոյ թափուր մնացած աթուր՝ Կով-

կասի կառավարչապետի պաշտօնը թողնե-
լու հետ, որա օգնականի իրաւունքները
տեղակալի դրութեան հետ: Այս ստեղծ
պատճառքանութիւնն իրարմէ հիանալի
է իւր պարզութեամբ և բոլորովին
լիշեցնում է այն մարդու տրամաբա-
նութիւնը, որ իւր համար մի փոփոխ
պատուիրելով գլխարկ կարողին՝ իւր
ձախ ոտի կրկնակօշիկն իբրև գլխի
չափս ուղարկեց: Անալօգիան պատ-
ճառքաբանութեան մի օրինակոր մի-
ջոց է, բայց համանմանութիւն պէտք
է որոնել համացեղ խնդիրների առ-
պարէջում:

Անք եկեղեցու, ինչպէս և այլ առաքելական եկեղեցիներէ: Նուիրապետական կաղմուածքին վերաբերեալ բոլոր խնդիրներն, անհրաժեշտ է վճռել Սուրբ Գրոց, սուրբ առաքելոց և սուրբ հարց կանոնների ու աւանդութիւնների հիման վրայ: Եթէ հարկ անհրաժեշտ լինի որեւէ խնդիր համանմանութեան հիման վրայ վճռել, աչգպիսի դէպքում աչգ համանմանութիւնը որոնելու է ոչ թէ քաղաքական հաստատութիւնների հիմունքների մէջ, ալ անկախ քրիստոնէական եկեղեցիների կեանքի մէջ, եկեղեցիների, որոնք պահպանել են կա-

նոնական յաջորդութիւնն ու կազմակերպութիւնը եկեղեցական իշխանութեան, աշխիւքն երկրի ալն աղը, որի մասին Փրիկէը խօսում

է եօթն երաւութիւններէ քարոզում սարկ վերայ: Այսպիսի առաքելական եկեղեցում զորպիսի նշանակութիւն և կշիռ ունի դատաւարութիւնը (նուիրապետութիւնը) և ինչ պէտք է ղեկավար առնել այնպիսի նուիրապետական խնդիրներէ որոշման ժամանակ, որպիսին մօտեցումս ծագեց, այն է տեղապահի իշխանութեան ազդիւրի և սահմանի որոշման խնդրում: Նուիրապետութիւնը, որ կանոնաւոր յաջորդութեամբ իջնում է Քրիստոսից, ճշմարիտ դաւանական ձևերի ու խոսկական խորհուրդների հետ միասին կազմում են եկեղեցու անխախտ, անփոփոխ աստուածային հիմքը. «եւ եւ ճանապարհ, ճշմարտութիւն և կեանք», առաջ Քրիստոսը: Նուիրապետական յաջորդութիւնը Քրիստոսից է այն ճանապարհը, որով Քրիստոսի շնորհը տարածւում է եկեղեցու բոլոր մարմնի մէջ: Յիսուս Քրիստոսը իւր հետևողներից ընտրելով տառնակաւ հոգի, որոնք առաքելաւ կոչուեցան, տուեց նրանց լիազօր իշխանութիւն՝ տարբեր ամեն երկրաւոր իշխանութիւնից, և ուղարկեց նրանց աշխարհ շնորհաց զօրծին ծառայելու համար նոյն լիազօր իշխանութեամբ, որ ինքն աշխարհ գալիս ոտացել էր Հայր Աստուծոց. «որպէս առաքեաց զիս Հայր և ես առաքեմ զձեզ» (Մատթ. ԻԲ. 18):

Ընտրելով և նշանակելով առաքելներէն լիազօր կարգադրիչ և զէտ սուրբ եկեղեցու. «զոր կապեցէք չերկրի՝ եղիցի կապեալ չերկրիս և զոր արձակեցէք չերկրի, եղիցի արձակեալ չերկրիս» (Մատթ. ԺԲ. 18), Յիսուս Քրիստոսը չափանաւորակեց նրանց շնորհաբաշխութեան իշխանութիւնը միայն նրանց երկրաւոր կեանքով, այլ նա՝ ալ իշխանութիւնն անցնում է սերնդից սերունդ յաւիտեան, իբրեւ պարզ և շնորհաց, որ ձեռք է բերած աստուածային արեամբ ամեն ժամանակի մարդկանց համար. «և ի վերայ անոր վրիժի շնեցից եկեղեցի իմ և զրուք զժողովոց զնա մին յախթահրեցես» (Մատթ. ԺԳ. 18): Եկեղեցու անընդհատ գոյութեան համար երկրի վրայ յաւիտեան, Քրիստոսը յալտնեց իւր կամքը թէ անհրաժեշտ են նրա եկեղեցու մէջ երեք առանձին իշխանութիւնք առաքելների յաջորդ անձանց մէջ, որոնց հետ խոտացաւ լինել յկատարած աշխարհի: Այսպէս հասկանում էին նաև առաքելները որբադան դասակարգութեան անընդհատ յաջորդութիւնը և իրանց հիմնած նախկին եկե-

ղեցիներում հաւատացեալներից ընտրում էին առանձին անձանց և նշանակում երեք և իրանց յաջորդ, հաղորդելով նրանց աստուածային շնորհքն առանձին խորհուրդաւոր զօրծողութեամբ, այն է՝ ձեռնադրութեամբ (Գործք. ԺԳ. 23): Սրբազնագործ պաշտօնեայ ընտրելու և կարգ տալու խորհուրդի ժամանակ, ընտրութեան սկզբունքը իբրեւ նշա բովանդակութիւն կապուած է խորհրդի հետ: Այս սկզբունքի կանոնական հիմքը զրին իրանք առաքելները այն ձևով, որով առաքելներից զառի մէջ ընդունուեց ս. Մատթ. ԺԵ. 19: Պետրոս առաքելը, Քրիստոսի համարձուցից լիտ, հաւաքեց հաւատացեալներին և առաջարկեց նրանց ընտրել արժանաւորին առաքել, Յուդայի փոխարէն: Ընտրեցին երկուսին՝ Բարտոլայիս և Մատթ. ԺԵ. 19, և ազօթքով խնդրեցին Աստուծոց ցոյց տալ ընտրեալին և վիճակն ելաւ Մատթ. ԺԵ. 19, որ և համարուեց առաքել:

Այս են հիմնական սկզբունքներն առաքելական եկեղեցիներում: Իւրաքանչիւր դասակարգութեան զօրծուեցութեան ասպարէզում հարկ է նկատել երկու կողմի՝ աստուածային և մարդկային կողմերը. առաջինն է հաղորդել հաւատացեալներին աստուածային շնորհաց պարզ և ներքին: Սրբազնագործութեան այս ասպարէզում, եկեղեցական պաշտօնէի զօրծողութիւնները կախումն չունին այս և այն սրբազնագործ պաշտօնէի անձի ու զօրծի հետ, որովհետեւ եկեղեցին կոչուած է վերածնելու և սրբագործելու մարդկային սերունդն այն խորհուրդներով: Իսկ նուիրապետութեան զօրծուեցութեան մարդկային կողմն առաջ է գալիս նրա պարտականութիւնը կարգաւորելու եկեղեցու գործերն և ղեկավարելու հասարակութեան կեանքը, որպէսզի ուսներշնչուի աստուածային սկզբունքով և մերձենայ Քրիստոսի մշտնջենական գաղափարին: Այս ասպարէզում եկեղեցական դասակարգութեան զօրծուեցութիւնը կախում է եկեղեցու կառավարիչների և ղեկերի մտաւոր ու բարոյական ուժերից: Այս զօրծուեցութեան վերաբերմամբ Քրիստոսն ասաց՝ եթէ աղը անհամանայ, ինչո՞վ կարող ես նրան համեմել: Համաձայն պարտուց եկեղեցական նուիրապետութեան, որ ներկայացուցիչ է եկեղեցու, նա ստացաւ Քրիստոսից ուսուցանելու իշխանութիւնը (potestas magisteris), իշխանութիւն սրբագործելու (potestas Ordinis)

և իշխանութիւն կառավարելու (potestas jurisdictionis): Այս վերջին իշխանութիւնը բովանդակում է իւր մէջ եկեղեցու կեանքը, իբրեւ գործարանական մարմին, իւր շրջանի մէջ առնելով բոլոր եկեղեցական վարչութիւնը, դատաստանական իշխանութիւնը եկեղեցական զօրծերի վերաբերութեամբ և ինքնուրոյն եկեղեցական օրէնսդրութիւնը:

Մենք նկարագրեցինք առաքելական եկեղեցու նուիրապետութեան կազմակերպութեան հիմունքը. բայց եկեղեցու կենսական այս կամ այն խնդրի կանոնաւոր որոշման համար հարկ է զիտենալ թէ ինչպէս էին հասկանում Քրիստոսի վարդապետութիւնն առաքելները, սրանց աշակերտները, նախկին քրիստոնէայ հասարակութիւնը, սուրբ հարք և ժողովները, այն ամենը, ինչ որ կազմում է քրիստոնէական աւանդութիւնը, որ նոյնպէս ճշմարտութեան հասու լինելու ազդիւր է, ինչպէս և նոյն իսկ Ս. Գրքը: Այսպիսի աւանդութիւնների հիման վրայ կազմակերպուել է հայ եկեղեցու ներկայ ներգործող իրաւասութիւնը, որի զօրութեամբ Ամենայն Հայոց Աթոռակաթող զուլի է եկեղեցու, իբրեւ յաջորդ առաքելի և եկեղեցու միութեան կենդանի: Աթոռակաթողի իրաւունքները, հայ ազգի իրաւունքներն են, ըստ որում ծիսից անփոփոխութեան և արարողութիւնների մաքուր պահպանութիւնը հաւատացած են ոչ միայն եկեղեցական դասակարգութեան այլ և ազգի կրօնական զիտակցութեան, հայ եկեղեցու ժողովական և ընտրական սկզբունքով: Ըստ կանոնաց հայ եկեղեցու ներկայացուցիչներն են Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի կանոնաւոր յաջորդները, որովհետեւ ս. առաքելոց ՅՅ-րդ կանոնն ասում է, թէ «Իւրաքանչիւր ազգի եպիսկոպոսունք պէտք է ճանաչեն իրանցից առաջինին (աւագագոյնին) և նրան իրանց զուլի համարեն և իրանց իրաւունքից բարձր ոչինչ չգործեն առանց նրա կշռադատութեան»: Այս առաքելական կանոնով բացատրվում են բոլորովին վերջին ժամանակ ծագած տարաձայնութիւններ այս և այն եկեղեցական պաշտօնէի իրաւունքների մասին, կաթողիկոսական աթոռի թափուր մնալու ժամանակ: Երբ չկայ նրանցից (եպիսկոպոսներից) առաջինը, ուրեմն և չէ կարելի գործել այն, որի համար նրա եղած ժամանակ անհրաժեշտ էր համարվում նրա

վճիռն ու հաստատութիւնը: Ահա ամենապարզ ձևը թէ ներկայ տարածաշրջանները վճռելու համար և թէ Սինոդի ու նրա նախագահի իրաւունքները որոշելու համար:

Սոյն եղանակը գործավարութիւն է և Յոյն եկեղեցու մէջ, ուր իսկապէս որոշելու է անալոգիա, եթէ այս անհրաժեշտ է: Երբ Յոյն պատրիարքական աթոռը թափուր է, Սինոդն ինքնըստինքեան չէ կարող վճռել ոչ մի նշանաւոր գործ. նա միայն հետադադրում է ու քննում նախապէս ընթացիկ գործերը, որոնց վերջնական վճիռը ՚ի գործադրութիւն տալիս է ապագայում պատրիարքը: *) Ինքնըստինքեան հասկանալի է, որ եթէ այն իրաւունքներն, որոնք նոյնանման աւանդութիւններ են եկեղեցիներին մէջ, չեն տրվում Սինոդներին. աւելի ևս նրանք չեն կարող յատուկ լինել նրանց ժամանակաւոր նախագահներին: Այս ամեն մարդու համար պարզ է, եթէ նա այնքան տղէտ չէ, որ եկեղեցական նուիրապետութեան խնդիրները վճռէ կաթողիկոսական զահի թափուրութեան և Կովկասի կառավարչապետի արձակուրդի համեմատութեան հիման վրայ, և այնքան անհմուտ և թույլ չէ Սուրբ Գրոց գիտութեան մէջ, որ չի չէ Բրիտանիայի խօսքերը ու Յովհաննու աւետարանից. «ով զուրկ չէ մտնում ոչխարների զաւիթը, այլ ուրիշ կողմից՝ նա գող է և աւագակ» (Յով. զլ. Ժ. 1):

Իշխան Կոստանթնուպոլսեան

ԱՐՄԵՆԻԱ ԱՆՈՒՆԸ **)

Ընն առնուել, որ եւրոպացիք տալիս են

*) Ծանօթ. Acta patriarchatus Constantinopolitani I էջ 6 և 7. II էջ 2.

**) Տեղեկանալով հայապէս Մէջեցի, որ չաչտնի փրանսիացի գիտնական պրօֆեսոր Դարմաշեղիւրը մի նոր վերին աստիճանի սրամիտ բացադրութիւն է տալիս մեր հայրենիքի «Արմենիա» անուան, մենք պ. Մէջեցի միջնորդութեամբ գիմեցիք նրան խնդրելով ուղարկել մեր լրագրի համար այդ բացադրութիւնը և չարգելի գիտնականը փրանսիացիներին չատուկ սիրալիր պատրաստականութեամբ կատարեց մեր խնդիրը, առաքելով ներկայ նկատողութիւնն, որ և առաջարկում ենք մեր ընթերցողներին ուշադրութեան:

Ծ. Խմբ.

Հայաստանին, իրենց Հայեւին անձանօթ է: Հայերը ունին իրենց ազգային անունը Հայ և իրենց աշխարհը անուանում են Հայաստան: Երմենիա անունը նոքա եւրոպացիներից են ունել:

Մենք եւրոպացիքս սուել ենք այդ անունը լատինական Armenia խօսքից, որ լուսնական Ասուրա բառից է հանած: Իրենք Յոյներն էլ այդ բառը առել են պարսկական Ասուրա բառից: Ուսկից անան Պարսիկները այդ անունը:

Պատմութեան մէջ Ասուրա առաջին անգամ երևում է Գարեհի արձանագրութեանց մէջ, կուսակալների անունները թուելիս: Գտնվում է այդտեղ նաև Armaniya: Գարեհի բնագրերի թուականը ընկնում է 510—500 Քրիստոսից առաջ:

Պարսկական տիրապետութիւնից առաջ Հայաստանը մեզ յայտնի է ասորական և Հին Հայերէն արձանագրութիւններից, որոց մեկնութիւնը սկսեցին՝ Քրանսիացիին Գիւլար և անդիլուացիին Սէիւ և որոց լեզուն բոլորովին տարբեր է Մովսէս Խորենացու լեզուից և պատկանում է ասորական մի ընտանիքի: Այդ արձանագրութեանց մէջ Արմենիա անունը չէ նկատվում. Հայ աշխարհը բաժանուած է բազմաթիւ անկախ երկիրների, որոց երկու աւելի զօրեղները և աւելի շատ անգամ լիշուածները են Ուրարտի և Մանի: (Արարատի և Վանի երկրները): Այդ երկու անունները միացրած Հանդէս են գալիս վերջին անգամ մի մարդարեւութեան մէջ, որ Երեմիա մարգարէի ժողովածուի մի մասն է կազմում և խօսում է Բաբելոնի կործանման մասին: Այդ մարգարէն հրաւէր է կարգում Բաբելոնի դէմ Արարատի, Մանիի և Աշուրացի ազգերին (Երեմիա 51, 26): Այդ հատուածը իսկապէս կամ մօտաւորապէս Բաբելոնի անկման տարեթուիցն է, որ է 538 թ. Ք. առաջ և զրեթէ 20 տարի յառաջ քան Գարեհի արձանագրութիւնը:

Ի՞նչպէս եղաւ, որ այդ քսան տարուայ միջոցին, որ ընկնում է Պարսից Հայաստանին տիրապետելու ժամանակները, ազգային Հին անունները Արարատ և Մանի միանգամայն անյայտացան, առանց Հետք թողնելու և տեղի տուին բոլորովին նոր Armenia կամ Armaniya անունը: Հայնուկը պարզվում է, եթէ ենթադրենք, որ Արմենա նոր անուն չէ, այլ լոկ ձևակերպուած է պարսիկ վարչութեան կողմից ի մի ձուլելով երկու Հին ձևերը և հա-

մառօտելով Ար—մինա բառի մէջ Ար—տրատ և Մին—նի բառերը: Սա մի պաշտօնական անուն է, որպէս օրինակի համար Առտրո-Ունդարիա: Երկրի բնիկ Հին անունը, որ արտաքսուած էր Հայաստանից Հայկայ աշխարհակալ դուստրների կողմից, մնաց ուրեմն նոյն Արմենիա բառի մէջ, որ ընդունած է Եւրոպան:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԷՋՄԻԱՏՆԻՅ Հաղորդում են մեզ. «Ճեմարանից արձակուած ուսուցիչ պ. Ա. Պրտսնեանցը կրկին անգամ հրաւէր է ստացել ճեմարանի տեսչութիւնից ստանձնել իւր նախկին պաշտօնը, ներողամտութեան տալով իւրեան եղած վիրատարանքը:

—Ճեմարանի Հայկարանութեան գասերը առաջարկուեցան պատմաբանութեան ուսանող Ս. Կանայեանին, որ մերժեց այդ առաջարկութիւնը: Ճեմարանի տեսչութիւնը այժմ նոյն գասերը կամենում է յանձնել նախկին ուսուցիչ Մ. Պալեանին, որ մի տարի առաջ իւր հիւանդութեան և զաւամեայ հասակի համար նոյն պաշտօնից արձակուեց և այժմ 400 ու. թոշակ է ստանում:

ԵՐԵՒԱՆԻՅ մեզ Հաղորդում են. «Մեր թեմական դպրանոցի տեսչի ընտրութիւնը մի տարով էլ յետաձգուեցաւ. առաջարկուած տեսչացու պ. Ս. Լիսիցեանին, միաձայն մերժեց Հոգաբարձութիւնը, աչքի առաջ ունենալով այդ ուսուցչի Սինոգի վճռով և Վեհափառ Կաթողիկոսի հրամանով ստացած ճեմարանից արձակման վկայականը: Սրբազան սուաջնորդի առաջարկութեամբ այս տարի էլ դպրանոցը պիտի կառավարուի ուսուցչական ժողովով և առանց տեսչի, որպէսզի տեսչի ռոճիկը աւելանայ դպրանոցի դրամազխին: Կարծում ենք՝ որ 1200 ու. խնայողութեան համար չարժէ ամբողջ հիմնարկութիւնը անդլուխ թողնել:

Մեր քաղաքի մօտ գտնուած թիֆլիսցիների ամարային աւան Կօջուից մեզ գրում են հետեւեալը՝ «Այսօր երբորդ կի-

րակին է, որ տեղիս հայոց եկեղեցւում Տէր-
Եզնիկ հայր Երզնկեանցը պատարագ է
մատուցանում եկեղեցի յաճախող բազմա-
թիւ ժողովրդի ներկայութեամբ: Պատա-
րագին երգեցողութեան զպիւրների հետ
մասնակցում է թիֆլիսցիներն լաւ ծա-
նօթ պ. Մակարիոս Վարդիկեանը իւր
տէնօր դիւրալի ձայնով: Պ. Վարդիկեանը,
որ ահա երկու տարի կալ երոստական
կանոնաւոր երաժշտութիւն է սովորում Ս.
Պետերբուրգի երաժշտութեան պրօֆէսօր
Էլտօնի մօտ, նորերս վերադառնալով Ռու-
սաստանի մայրաքաղաքից իւր հայրենիքը՝
եկել է այստեղ ամառն անցնելու: Ընդ
14-ին պարօնը մտադիր է մի համերգ
(կօնցերտ) տալու տեղիս հասարակաց ու-
տօնդ (օրահի) մէջ, ուր կը մասնակցեն
օրիորդ Քիչուրինա, Տիկին Չմշկեան, Ջու-
թակահար պ. Տէր-Ասատուրեան և այլք:
Լսում ենք, որ եկող աւարի պ. Վարդիկե-
անը մտադիր է Խտալիա գնալու իւր
արուեստի մէջ աւելի ևս կատարելագոր-
ծուելու համար՝ բարեգործութիւններով
արդէն յայտնի կոյս Հալիփօմէ Թալիբեանի
հաշուով: Մեղ անհաճօյ անձրևներից չե-
տոյ այս շաբաթուայ առաջին օրերի տօ-
թերը, ինչպէս երևում է, այնչափ զգալի
են եղել Թիֆլիսում, որ Կօջուրի ամառա-
նացներն արդէն լցուել են: Զինուորական
երաժիշտների խումբը շաբաթը երկու ան-
գամ նուազում է լիշեալ ուտօնդում, ուր
հաւաքվում է բազմաթիւ հասակութիւն.
լինում է պար ևս՝ «ի սփովանս պարո-
ղաց», կ'աւելացնէր մեր դրարարագէտը...

* *

Ստացուած է խմբագրութեան մէջ
ձուեգացի հեղինակ տիկին Էդգրէն-Վէֆ-
լերի «Մրցումն հասարակութեան հետ» վե-
պի հայերէն թարգմանութիւնը, որ կա-
տարել է պ. Սիմ. Հախումեանցը: Դա սի-
րոյ մի եռանդուն և միևնոյն ժամանակ
բաւական ողբերգական նկարագիր է, որ
ընթերցողի վրայ խորին տպաւորութիւն է
անում: Մի քանի երեխաների մայր տիկ.
Արլան յափշտակվում է արմատական գա-
ղափարների տէր երիտասարդ, տաղանդա-
ւոր, գիտնական Քերօնի ծալալեղ մտքե-
րով, սիրահարվում է և վերջը, ստիպվում
է թողնել իւր սիրող ամուսնուն և սիրած
զաւակներին և միանալ երիտասարդի հետ:
Մեր մի քանի խօսքով արտայայտած այս

տրամադրութիւնը մի զեղեցիկ հոգեբանական
բաւական րնդարձակ տրամադրութիւն է, ուր
բացատրվում է, թէ ինչպէս նորը մրցում
է հնի հետ և ինչպէս այս մրցման մէջ
տանջվում են վեպիկի հերոսները՝ Քերօն-
ը և Արլան: Կին հեղինակը կարողանում
է թափանցել տիկ. Արլայի հոգու խորքը,
մանաւանդ այն ժամանակ երբ խօսում է
երեխաների մասին: Ըռ հասարակ պատ-
մութիւնը շատ սրտաշարժ է և սղղու:
Մեր թարգմանական գրականութիւնը վեր-
ջին ժամանակ դարձել է մի տեսակ ա-
խոռ, ուր մեր մանր մուսնր անձաշակ ու
անշնորք թարգմանիչները ինչ անհամ զըր-
քեր ու զըքոյկներ ստեա մտցնում են չե-
տոյ իրանք իրանց արածը զովում: «Մըր-
ցումն հասարակութեան հետ» գեղարուես-
տի կողմից չէ պատկանում այդ տեսակ
տղեղ թարգմանիչներին: Կարելի է այդ
վեպի մտքերի և գաղափարների վերաբեր-
մամբ վիճել, կարելի է հեղինակի հետ
համաձայնել կամ չը համաձայնել, բայց
գեղարուեստի կողմից վեպիկը զովել է և
հէնց այս տեսակէտից մեր թարգմանա-
կան գրականութեան համար մի շնորհա-
լի վաստակ կարող է համարուել:

Ինչ վերաբերում է թարգմանութեան
լեզուին, պէտք է ասել որ նա շատ ու-
հուն է, կարգադրում է դիւրութեամբ և
ախորժակով: Միայն մի քանի տեղ թարգ-
մանիչը սխալներ է անում, օրինակ. «Ան-
տրտունջ հոգով հրաժեշտ տալով Էրջնի-
նի-նի (երես 10. երջանութեանը), «նա
անցեալ ամառ իզուր չէր գրգռւում Գար-
լիի ետեւից» (եր 15. կարելի է ասել
«չէր գարգուրում Գուրլիին», առանց «ե-
տեւից»-ի), «մի մտածէք նրա մասին թէ
քաղաքավարութեան և թէ անքաղաքա-
վարութեան մասին» (եր. : Տ անհասկանալի
է) և այլն: Սակայն սրանք այնպիսի թե-
րութիւններ են, որ շատ էլ չեն խանգա-
րում թարգմանչի լեզուի սահունութեանը,
մի լեզուի՝ որ շատերի համար կարող է
օրինակելի լինել:

Գրքովը տպուած է մաքուր. զինը
մատչելի է, 138 էջերից բաղկացած վե-
պը արժէ 40 կոպ.

* *

Ս. Պետերբուրգի լրագիրների մէջ կար-
գում ենք, որ ռուսաց զինուորական նա-
խարարութիւնը, որի իշխանութեան ներքոյ

գտնվում է ներկայումս Անդրկասպեան եր-
կրի մէջ բնակուած ժողովուրդների վար-
չութիւնը, նպատակ ունենալով շուտա-
փոյթ ռուսացումն այդ ժողովուրդների՝ մի
նախագիծ է պատրաստել, որով պիտի իրա-
գործուեն բացումն ռուսա-տեղական ա-
նուանեալ ուսումնարանների հետեւալ տե-
ղերում՝ Կրասնովօդսկի մէջ, Կիզիլ-Արվա-
տում, Ախաբադի մէջ, Մէրվում, Զարջուի
մէջ, Սերասխում, Չիկիշլեարու, Գիօք-
թէփէի մէջ և Բամիում: Այդ ինչն ուսում-
նարանները կը հիմնուին այն ձևով, ինչ
ձևի որ են Թուրքեստանի մէջ արդէն ե-
ղած ուսումնարանները: Ռուս լեզուի դա-
սատութեան հետ զուգնթացաբար կը-
աւանդուին նոյնպէս տեղական թուրքե-
րէնն ու պարսկերէնը:

* *

Մայրաքաղաքի ռուս լրագիրներում
կարգում ենք. «Յայտնի է, որ մահ-
մէգական դաւանութեան պատկանող հո-
գեւոր անձանց համար Սթեյբուրգի հոգեւոր
վարչութեան շրջանում նոր կանոններ են
հաստատված կրթական ցենզի վերաբեր-
մամբ: Այս կանոնների համաձայն զիւղա-
կան մոլլաններ նշանակելիս այդ պաշտօնի
համար կոչվածներից պահանջվում են դա-
ւառական ուսումնարանական խորհուրդ-
ների կողմից տրված վկայագրեր՝ ռուսաց
խօսակցութեան լեզուն իմանալու վերա-
բերմամբ: Ներկայումս ինդիւր է դարձեց-
րած լիշեալ կանոնները Տավրիսեական
նահանգում ևս ներմուծելու մասին, ուր
մահմեդականները կամ գոնէ նրանց այնպիսի
ներկայացուցիչները, որպիսիք են մոլլա-
ները, կատարեալ միջոց ունին սովորել ռու-
սաց լեզուն: Մանաւանդ կարեւոր է, որ տէ-
լուական լեզուով գրուել մետրիքական
գիրքը, որի համեմատ ստուգվում են ազ-
գաբնակութեան իրաւունքները և պար-
տաւորութիւնները զինուորագրութեան վե-
րաբերմամբ:

* *

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԱՆՆ

Մեծապատիւ պարոն Խմբագիր.

Խնդրեմ ներողամտութեամբ հիւրընկա-
լէք երկտողս շաբաթաթերթիւ էջերում,
միջոց տալով ինձ՝ անձիս վերաբերու-
թեամբ տարածուած շինծու լուրերը հեր-

քելու և պաշտպանելու մի հիմնարկութիւն անխիղճ զրպարտութիւններն դէմ:

«Մշակ» լրագիրն իւր խեղկատակներով մի ամիս է ահա անդադար չարձակում են Ներսիսեան դպրանոցի հոգաբարձութեան վրայ, զրպարտելով այդ հոգաբարձութեան մեծամասնութեան, որ իբրև ինձ դպրոցում տեղ տալու պատճառով՝ նրանք ուսուցիչներ են արձակում և ուսուցիչներն աւանդած առարկաները փոփոխում: Իրողութեան այսպիսի չեղաշրջումն և անխիղճ զրպարտութիւնը յատուկ է միայն այն թերթին, որ իւր գոյութեան ամբողջ շրջանում անձնական կրքոտ տեսակէտով է ղեկավարուած, և հոգեբանական հետեւութեամբ միշտ այդ յանցանքը ուրիշների վրայ է բարձել:

Հայ լրագրութիւնով հետաքրքրուող հասարակութիւնը զիտէ և չիշում է պ. Գ. Արծրունիի բուն յարձակումները հայկական բոլոր նշանաւոր հիմնարկութեանց և անձանց ընդդէմ. եթէ չէ խաբում մեզ մեր լիշողութիւնը, «Մշակ» լրագրում բացի պ. Ամիրխանեանցից և իրենից, Արծրունուց, բոլոր հայերը աւանձին աւանձին և ազգովին հայհոյուած և զրպարտուած են. ուստի զարմանալի չէ, որ այժմ այդ թերթի յարձակումները դարձեալ Ներսիսեան դպրոցի հոգաբարձութեան են ուղղուած, որ այդ տեսակ յարձակումների նշաւակ է այն օրից, որ օրից իւր անդամների թւում չէ հաշւում պ. Գ. Արծրունուն: Թէ ինչ աստիճանի կուրացած է այդ թերթի խմբագրութիւնը կուսակցական ոգով և ստորանձնական հաշուով, այդ երևում է իմ խնդրիս վերաբերութեամբ տարածած սրտութիւնները և զրպարտութիւնները, որոնց մերկացնելու համար դրում եմ ահա այս երկտողս:

Ահա իրողութիւնը:

Ներսիսեան դպրանոցի հոգաբարձութիւնը 1882 թուին որոշում է մի որպեղիւր ուղարկել աշտաստահման լեզուադիտութիւն ուսանելու և հայկաբանութեան մէջ վարժուելու, որպէսզի դպրոցի համար հրմուտ և մասնագէտ հայկաբանութեան ուսուցիչ պատրաստուի, որովհետեւ հոգաբարձութիւնը անել փճակի մէջ էր հայերէնի ուսուցիչ չունենալով: Յայտնի է, որ այն ժամանակներում մի հայկաբանութեան ուսուցիչ կար, պ. Մ. Պալեան, որին ձեմարանից Ներսիսեան դպրոց էին բերում և այստեղից այնտեղ տանում:

Հոգաբարձութեան այդ որոշումը իրադրութեամբ է և նոյն տարուան սեպտեմբերին նուստոս իբրև ընտրեալ որպեղիւր գնում եմ համալտարան, դրաւոր պաշտման կտպելով հոգաբարձութեան հետ վերադարձից յետոյ վեց տարի ծառայել Ներսիսեան դպրոցում հայերէն ուսուցանելով: Սրբազան Արիտակէտ Սեղրակեանի առաջնորդութեան օրով 1886-ին գեռ ուսմանս ընթացքը չը լրացրած, յանկարծակի հրաւէր եմ ստանում վերադառնալ հայրենիք և ուսուցչութիւն ստանձնել, որովհետեւ հոգաբարձութիւնը դժգոհ էր հայկաբանութեան ուսուցչից: Միայն իմ սրբֆէտորների միջնորդութեանն եմ պարտական, որ այն ժամանակ հոգաբարձութիւնը ղիջաւ ինձ այլ ևս մի տարի ժամանակ տալ աւարտելու համար և այն պաշտմանով, որ քննութիւն տամ և վկայական ձեռք բերեմ: Հոգաբարձութեան պաշտմանը կատարելով՝ մի տարուց յետոյ վերադարձայ և ստանձնեցի հայերէնի դասատուութիւնը Ներսիսեան դպրոցում, եւրեք տարի վարեցի այդ պաշտօնը դպրոցում, ուր հակառակորդ և բարեկամ գոհ էին իմ պաշտօնավարութիւնից, իսկ բարձրագոյն հոգեւոր վարչութիւնը այնքան գնահատեց իմ ծառայութիւնս, որ ինձ հետեւեալ թղթով տեղափոխեց Էջմիածնի ձեմարան նոյն պաշտօնով:

«Լուսաւորչական Հայոց Սինոդ Սրբոյ Էջմիածնի թ. 2836. — 28 յուլիսի, 1890 ամի.

Հոգաբարձութեան Ն. Գաբրանցի Տփլիսոյ.

«Ըստ Հրամանի Վեհափառ Հայրապետի Սինոդի պատգամի հոգաբարձութեանդ այժմէն իսկ արձակել ի պաշտօնէ ուսուցչութեան դպրանոցիդ գնիկողայոս Քարամեանց և ...-ի Ս. Էջմիածնի վանքի ստանձնելոյ զպաշտօն ուսուցչի հայկաբանութեան ի ձեմարանի նորին:

Անդամ Սինոդի Երեմեա եպիս.

Այս Հրամանի հիման վրայ հոգաբարձութիւնը ինձ պատուիրում է տեղափոխուել ձեմարան և ես հպատակում եմ ծալրագոյն իշխանութեան և հոգաբարձութեան, նիւթական վնաս կրելով, որովհետեւ ես Տփլիսում իբրև ուսուցիչ Ներսիսեան դպրոցի և Գալիանեան դպրոցի 1800 ռ. էի ստանում, իսկ այնտեղի իմ ռոճիկս էր 1500 ռուբլի:

Անցեալ մայիսի 25-ին ձեմարանի նոր տեսչութիւնը անհամապատասխան դտնե-

լով ինձ իւր ուղղութեան, ազատ կացոյց ինձ ձեմարանի ուսուցչութիւնից, որից յետոյ ես թղթով գիմնեցի սրբազան Սինոդին, իբրև պատճառի իմ տեղափոխութեան և ինդրեցի վերադարձնել ինձ իմ նախկին պաշտօնս, որից ես արձակուած եմ Վեհափառ Վաթիկոսի և Ս. Սինոդի հրամանով: Սրբազան Սինոդը ամբողջութեամբ արդար գտաւ իմ խնդիրս և օրագրութիւն կազմելով, որ ստորագրեցին Սինոդի բոլոր անդամները, հետեւեալ թղթով պատուիրեց Ներսիսեան դպրոցի հոգաբարձութեան վերադարձնել իմ նախկին պաշտօնս: Ահա այդ հրամանը.

Լուսաւորչական Հայոց Սինոդ Ս. Էջմիածնի ըստ ուսումնարանական մասին «31-ն» մայիսի, 1891 ամի. թ. 2191
Հոգաբարձութեան Ներ. Գա. Տփլիս.

«Ուսուցիչ ձեմարանի Մայր Աթոռոյս պ. Ն. Քարամեանց ազատ կացոյցեալ է ի պաշտամանց ուսուցչութեան: Եւ զի Սինոդս ըստ Հրամանի հանդուցեալ Հայրապետի յանցելումն ամի Հրաւիրեալ էր գնա զայլ ախար և ստանձնել զպաշտօն ուսուցչի հայկաբանութեան ի ձեմարանի տեղ, ուստի պատգամի հոգաբարձութեանդ վերստին հարգել զնա ի պաշտօնի իւրում, զոր վարէր այլ ի պաշտօնի:

Անդամ Սինոդի՝ Սուքիաս եպիսկոպոս:

Սինոդի այս վճիռն ստորագրել են իտական օրագրութեան վրայ բոլոր անդամներն անխորի, մինչև անգամ Սրբազան Սարգիս եպիսկոպոսն: Այս վճիռն եղել է նոյն ինքն Սրբազան տեղափախ կամքով և համաձայնութեամբ, որ ինձ այլոց ներկայութեան հրաժեշտի ժամանակ յայտնեց, որ իմ Սինոդին տուած խնդիրս ըստ ցանկութեանս վճռուած է և ինքը ուրախ է, որ իւր միջնորդութեամբ անցեալ տարի ես հրաւիրուած լինելով, այս տարի տեղից չեմ զրկուած, այլ վերադառնալ իմ նախկին պաշտօնս եմ ստանում:

Սինոդի հրամանը Ն. Գաբրանցի հոգաբարձութեանը արձակուած է Մայիսի 31-ին, այն ինչ Մայիսի 26-ին Ն. Գաբրանցի հոգաբարձական ժողովում վճռուած է պ. Պերճ Պաօշեանից առնել հայերէնի դասերն և տալ պ. Ասիլեանին, իսկ պ. Ասիլեանի դասերը (Հայոց պատմութիւն և եկեղեցական պատմութիւն) տալ պ. Պաօշեանին, բացի սրանից արձակել դպրոցի Ռուսաց լեզուի երկու ուսուցիչներին ևս ըստ Հրամանի հանդուցեալ Հայրապետին,

որովհետև նրանք համարարանական վրկայական չունին և հակառակ իւրեանց սուած ստորագրութեան, մի տարուայ միջոցին դեռ վկայական չեն ներկայացրել:

Հոգաբարձութիւնը յունիսի 5-ին ստանալով Սինոդի հրամանը նուատիս վերաբերութեամբ, վճռում է չը կատարել Ս. Սինոդի հրամանը, որովհետև արդէն իմ տեղի ուսուցիչ կայ վարձուած: Բայց աչքի առաջ ունենալով, որ ես զբաղուած եմ, վճռում է ինձ հայերէնի 15 դաս տալ առաջին դասարաններում, իսկ պ. Արիւստանի աչք գասերի վախճանը ընդհանուր պատմութեան դասեր, որովհետև ընդհանուր պատմութեան ուսուցչին իբրև լեզուաբանի, արդէն ուսուցիչի դասեր էին տուել: Հոգաբարձութեան այս վճռին չէ համաձայնում Սրբազան նախագահն և ինձ առաջարկում է տալ ընդհ. պատմութեան և գրականութեան դասեր, որի մասին հոգաբարձութիւնը դեռ որոշումն էլ չէ արել:

Ահա բուն իրողութիւնը:

Արեմն Ներսիսեան գաղտնի գասերի փոփոխութիւնը եղել է այն ժամանակ, երբ դեռ Սինոդի հրամանը իմ վերաբերութեամբ ոչ գրուած էր և ոչ ստացուած:

Հետևաբար զբաղարտութիւն է և անխղճութեամբ տարածած լուր, որ ինձ բարեկամ հոգաբարձուները փոփոխութիւններ են անում գաղտնի ինձ գաս տալու համար: Սուտ է և զիտաւորութեամբ կեղծած ճշմարտութիւնը, որ իբրև թէ Սինոդի ինձ վերաբերեալ հրամանը առանց Սրբազան տեղակալի համաձայնութեան է: Եթէ կուսակցական ոգով տողորուած բարեկամներ ունենալի ես հոգաբարձութեան մէջ, նորանք ուղղակի կը կատարէին Ս. Սինոդի հրամանը և ոչ թէ ինձ այժմ առանց գասերի կը թողնէին: Խղճմտանքը չը կորցրած հրապարակախօսի համար արևի նման պարզ պիտի լինի այսպիսի մի հասարակ իրողութիւն, երբ նա իւր տեղեկութիւնները հաստատուն աղբիւրներից է քաղում, իսկ եթէ հակառակ իւր ճանաչած ճշմարտութեան նա մի խնդրի առթիւ այսքան սուտութիւններ և զբաղարտութիւններ է տարածում, պէտք է անշուշտ թշնամութեամբ կուրացած լինի: Ես չեմ ցաւում ամենեւին «Մշակ»ի թշնամութեան վերայ, իմ տեսակէտովն այդ ինձ պատիւ է բերում, բայց ես երբեք այնպիսի դէնքերով չեմ կռուել իմ թշնամու հետ, որ

յատուկ են պառաւ կանանց: Ինչո՞ւ կեղծել, խաբել և անուանարկել վնասելու նպատակով, պարզ կարող էք ասել, որ դուք ինձ վատ, վնասակար ուսուցիչ էք համարում, և սխալ է հոգաբարձութիւնը ինձ պաշտօն տալում, այն ժամանակ ձեր հակառակորդի աչքում դոնէ ազնիւ կերեւիք, բայց լեզուաբան ճշմարտութիւնը ստեր յղել և զբաղարտութիւններ բարդել, վայելէ մի թերթի, որ ուխտել է խղճմտանքով ծառայել հասարակութեան: Այլ անձնական մանր խնդիրներում ալիքան անազնիւ է, հաւատացէք, որ նա հասարակական գործերում չէ կարող ազնուութեան հուշակ վայելել: Լինում են, այո, ազնուութեան քողով ծածկուած զիմակներ ևս, բայց այդ քողերը շատ թափանցիկ և քնքուշ են, հեշտ են պատառում:

Ինչո՞ւ է «Մշակը» կարևոր համարել ստեղծել այդ ստերը, ինչո՞ւ է նա զբաղարտել մի շարք մարդոց իբրև կուսակցական ոգով կուրացածներ, ինչո՞ւ զիտմամբ մոլորեցնում է իւր ընթերցողներին, մեղ յայտնի չէ, այնքան միայն պարզ է, որ «Մշակը» չէ կամենում, որ ես պաշտօն ստանամ Ն. գաղտնի և իւր բարեկամներն հանդիստ մնան իւրեանց տեղում, ուստի կարևոր է համարում մինչև անգամ խնամակալութիւն նշանակել հոգաբարձութեան զիմին:

Արդ, որովհետև ապացուցեցինք, որ հոգաբ. և ոչ մէկը լիշած գործերից չէ արել, և որ զբանք ծնունդ են «Մշակի» խմբագրութեան կրքոտ երևակայութեան, ուստի մնում է, որ նոյն խնամակալութիւնը իւր գլխին նշանակուի: Այո, վաղուց պէտք էր խնամակալութիւն նշանակել այն մարդու գլխին, որի համար ոչինչ սուրբ բան չը կայ սկսած հայրենի օջախից մինչև հայրենի եկեղեցին:

Ն. Քարաշահ

Յարգույ խմբագրապետ «Արձագանք»
Հանդիսի:

Ձեր ազնիւ ու մարդասիրական զգացումներն յուզորեցին զիս խնդրել Ձեզմէ որ հաճիք հետեւեալ քանի մի տող գրութիւնս Ձեր պատուական թերթին մէջ հրատարակել:

Առ Ռուսահայ ազգայինս՝ երախտագիտութեան պարտք մը նուիրական եղած

է ինձ միշտ և պիտի լինի յաւիտեան: Տկար ու զոգոջուն ձեռք ու բեկեալ սրտիւ կը փութամ յատենի երախտագէտ զգացումներս և ամենաջերմ շնորհակալութիւններս այն ամեն բարութեանց ու բարոյական ու նիւթական օժանդակութեանց համար՝ որոցմով նախ քաջալերեցիք և զօրացուցիք՝ և յետոյ անհուն խանդաղատանօք սփռվեցիք իմ վաղամեռիկ եղբայրն Պետրոս Աղամեան իւր կենաց վերջին ամիսներուն մէջ:

Միակ եղբայր մը որուն փառքով ու համբաւով կը մխիթարուէր ու կ'ուրախանար սիրտս՝ այժմ 'ի սպառ կորան այդ մխիթարութիւն և ուրախութիւն. տըխուր եմ յուսահատական դառնութեամբ: Եւ եթէ ունիմ միակ սփոփանք, այդ ալ այն մտածութիւնն է, որ նա իւր հարազատ քրոջմէ գատ՝ հաղաբաւոր եղբայրներ և քոյրեր ունեցաւ, որք մինչև վերջին վայրկեանը օղնութեան փրկարար ձեռք կարկառեցին իրեն:

Ռուսիոյ Հայոց կը պարտի եղբայրս իւր հանճարոյն փառքն ու համբաւը. նոքա միայն գնահատեցին ու ճանչցան իւր արժանիքը և ցոյց տուին աշխարհիս իրենց բարձր ճաշակն դէպի գեղեցիկն, բարին ու ճշմարիտն:

Այլ եղճկ ինձ, չէ՛ ալ ևս եղբայրս Աղամեան, ձայնը մարեցաւ, գրիչը խորտակեցաւ, ինչպէս սև հողի տակէն շնորհակալութիւն յայտնէ Ձեզի:

Ուստի ես և ամուսինս Քերովբէ Թաշճեան երկու տկար թարգմանք իւր անհուն ծովածաւալ սրտին, իրեն հուսկ յետին լիուլի երախտագէտ զգացումներն ու մաղթանքն կը հաղորդեմք Ռուսաստանի Հայ և Ռուս հասարակութեան՝ 'ի փոխարէն նորա անսահման սիրոյն և անուշիկ հոգածութեան:

Եւ ինձ այսուհետև կը մնայ լալ ու ողբալ իւր լիշատակն և ըսել. Ողբերգութիւն բոլոր կեանքն ողբ եղաւ, ու վերջն ողբալի: Եթէ մարգուս կեանքն երազ է, ո՛հ իրենը յոյժ գառն եղաւ, գէթ իւր փառքը պիտի մնայ յաւիտեան:

Անմխիթար քոյրն ողբացելոյն

Տէրահի Թաշճեան

Կ. Պոլիս 26 Յունիսի 1891.

ՆԱՄԱԿ 4. ՊՈԼՍԻՑ

Կ. Պօլսից մեզ գրում են՝ «Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի ընտրութիւնը, որ ինչպէս յայտնի է, տեղի պիտի ունենայ եկող տարին, արդէն այժմէն իսկ ամենայն իրաւամբ ըստ բաւականին զբաղեցնում է մերայնոց մտքերը:

Թէև մեր ազգային պաշտօնական այլ և այլ մարմիններ և զանազան յանձնաժողովներ (իմա մանաւանդ Կաթողիկոսական յանձնաժողով) տակաւին բուն պաշտօնական կերպիւ չեն սկսած այդ մասին իրենց վիճաբանութիւններն և տակաւին չեն յայտնած իրենց զիտողութիւնները, սակայն այնուամենայնիւ ամեն մի անգամ լիջեալ ժողովների և յանձնաժողովների արդէն ամեն կերպ պատրաստվում են ազգային այդ մեծ խնդիրը շուտով օրակարգի խնդիր դարձնել և հրապարակ հանելով հիմնականից պատրաստել ընտրողների մտքերը յօդուտ իրենց առաջարկելի թիկնածուների ընտրութեան յաթոռ ընդհանուր հայրապետութեան բովանդակ ազգիս: Եկեղեցական բարձր պաշտօնէից մէջ ևս նկատուում է մի տեսակ շարժում և պատրաստութիւն ընտրելեաց ցանկին մէջ առաջինները լինելու:

Այստեղ լուր է պտտում, իբրև թէ Սուլթան Համիդ կայսեր ցանկութիւնն է հրամայել իւր կառավարութեան, որ օրինական ճանապարհով կատարեալ ազատութիւն տալ իւր հպատակ Հայոց վարչական մարմիններին, որպէսզի սոքա իրենց բոլոր իրաւունքներով կարողանան մասնակցել իրենց մեծ կրօնապետի ընտրութեան հարցում և ամենայն յօժարութեամբ դիւրութիւն տալ միանգամայն թիւրքից Հայոց բոլոր ներկայացուցիչներին մինչև անգամ գնալ Լքմիաձին և անձամբ իրենց քուէները տալ Հայոց Ընդհանուր Հայրապետի մեծ պաշտօնի համար ընտրելի անձին: Թէև առայժմ ընտրելեաց մի պաշտօնական ցանկ չի կալ, բայց ինչպէս վերև լիջեցի մեր եկեղեցական բարձր պաշտօնէից և նշանաւոր եպիսկոպոսաց Կաթողիկոսական թիկնածու լինելու վրայ կը խօսուի տակաւին և այդ անուններ այնքան յայտնի են ձեզ, որ աւելորդ կը համարեմ մի առ մի լիջել նոցա այստեղ՝ թողնելով մի ուրիշ յարմար ժամանակին հաղորդել ձեզ

առաւելագէտ այն եկեղեցական պաշտօնէից անունները, որք հաւանօրէն ամենից տուելի քուէ պիտի ստանան: Ռուսահայոց մի երկու եպիսկոպոսաց անուններ ևս կը լիջուին, մանաւանդ որ վերջերս մեր լրագրներից մօտեք յօդուածներ ևս նուիրելին նոցա այլ և այլ տութիւն, սակայն թիւրքից Հայոց ընդհանուր տրամադրութեան նաչելով այդ եպիսկոպոսներ չի պիտի ունենան այն յաջողութիւնն, որ կարող են յուսալ գոցա կողմնակիցներ: Մի քանի եպիսկոպոսներ և առաջնորդներ արդէն գաւառներէն գալով մայրաքաղաք կը զբոսնին հաւանօրէն Կաթողիկոսական ընտրութեան մասին խորհրդակցելու և իրենց ուղածը թելադրելու կենդրոնական ազգային վարչութեան: Սրբազան Հայրիկի Երուսաղէմէն Կ. Պօլսի վերադարձը նոյնպէս խօսակցութեանց նիւթ եղած է այժմ և մասամբ կապ ունի Կաթողիկոսական ընտրութեան խնդրին հետ: Մասամբ բաւր գործածեցի, վասն զի Խրիմեան Հայրիկը արդէն սկսած է տեղաբնալ Երուսաղէմի տոչորող կլիմայի ազդեցութիւնից և կարևոր առողջութիւն չէ վայելում ինքն, չը նաչելով որ հասակով էլ բաւականին ծերունի մի է: Անշուշտ խորիմաց ընթերցողք պիտի հասկանան, որ եթէ թիւրքից Հայք մինչև այժմ հրապարակ չը հանեցին իրենց քանդիտատն՝ զլիաւոր պատճառն այն է մանաւանդ, որ մենք կուզեմք նախ և առաջ Ռուսահայոց տրամադրութիւնն իմանալ թէ ով է ձեր Կաթողիկոսացու անձն, որ մեր կտրճեօք ևս յաջողութիւն պիտի ունենայ ընտրութեան ժամանակ ի սուրբ Լքմիաձին: Մի այլ անգամի թողնելով աւելի մանրամաս տեղեկութիւններ հաղորդելու ձեզ ազգային այդ մեծ և ամենակարևոր պաշտօնի ընտրութեան գործի մասին, այս անգամ կուզեմ առաջ բերել այստեղ քանի մի տողեր մեր պաշտօնակիցներէ միոյն լրջամիտ յօդուածի, ուր հեղինակը ամենայն իրաւամբ այն կարևոր և անհրաժեշտ յատկութիւնների վրայ կը խօսի, որք ունենալու է համայն ազգի ընտրելին, որ նոյնն է թէ ապագայ Կաթողիկոսն Ամենայն Հայոց: Ահաւասիկ այդ տողեր:

«Ո՞վ պէտք է լինի ընտրելին: Ի հարկ է բազմակողմանի ու վսեմ արժանաւորութեանց տէր մարդու պէտք կայ. սակայն չափազանց թերահաւատ պէտք է լինել՝ մտածելու համար թէ մեր եկեղեցին ընկած է

այնքան, որ իւր պաշտօնեաներից ոչ մէկին չէ կարող ներկայացունել այդ բարձր դիրքին արժանի. պէտք է պատմութեան այն մեծ օրէնքը աչքի առաջ ունենալ, որ կարևոր ժամուն իրեն համապատասխան մարդը չառաջ է պալլա միշտ, միայն թէ նորան հանաչող լինի: Պէտք է եկեղեցին կամ ժողովուրդը ցոյց տա կարողանալ թէ ինչ անձնաւորութիւն է իւր ուղածը, թէ ինչպիսի արժանաւորութիւններ առաջնակարգ է համարում նա և ինչպիսին երկրորդական. թէ ինչպէս է հասկանում ներկայ պահու կարևորութիւնը. ժողովրդի ընտրութիւնը նորան ղեկավարող հոյու արտայայտութիւնն է. եթէ իսկական և ողջամիտ ընտրութիւն է, այդ հոյին կը մարմնանայ և կարտափայլէ ընտրելին մէջ և այդպիսով ժողովուրդը կը հանդիսանայ իւր սեփական ոյու ղեկավարութեան ներքոյ: Ո՞րն է այդ ոյին, ինչ արժանաւորութիւններ պէտք է, դերասանս ընտրելուն մէջ:

Հայրապետը ամենից առաջ իւր ստորադրեալները պէս Քրիստոսի եկեղեցուց պաշտօնեաց է. ճշմարտութեան աւետարանի քարոյզիչ և իւր անձի վերայ նորա գործադրութեան կենդանի օրինակն ընծայողը պէտք է լինի նա. այդ է նորա նախնական և ամենաէական կոչումը որ և բոլոր միւսները իւր մէջ բովանդակում է. առանց ճշմարիտ քրիստոնէական ոգու, առանց Ս. Աւետարանի և եկեղեցուց ուղիղ և խոր ճշմարտութեան, ամեն ոք անպիտք է այդ պաշտօնի համար, լինի նա ամենամեծ գիտունն ու ամենաեռանդուն պաշտօնավորը. ոչ մի կոչման տէր անձ իւր տեղը համարուել չէ կարող, եթէ նորա սկզբնական դաստիարակն չէ համապատասխանում: Հայրապետը Ս. Կուսաւորչի չաջորդն է. դարերի մէջ կայմակերպուած ու նուիրականութիւն ընդունած մի հաստատութեան շարունակութիւնը. նա պէտք է լաւ ճանաչէ այդ հաստատութիւնն իւր արմատովն ու կազմակերպութեամբ, ինչ կէտի վերայ հասած լինելն իմանայ ու գլխաւ պատմութեան ղեկավարող էական դադարարը ըմբռնէ. մարմնացում և կատարումն տայ նորան:

Հայրապետը հովիւ է և հայր մի ցրում ճօտի. նորա բազմաթիւ կարիքները տեսնելու աչք պէտք է ունենայ, նորա գանգատները լսելու ականջ և նորա ցաւը զգալու, անոր վշին մասնակցելու սիրտ: Իմաստութեամբ վարելու համար այդ ճօտը, նորան սփոփելու և դարմանելու համար, նորա ամբողջութիւնը պաշտպանելու համար՝ շատ աչալընութիւն, հեռաւեսութիւն, եռանդ, տոկունութիւն է հար-

կաւոր. բայց ամենազլիսաւորը՝ հաւատարիմ, ան յողորմող, անսպառաք անձնութիւնը:

Հայրապետը եկեղեցական մի վարչութեան գլուխ է և իւր վանքի վանահայրը. անմիջապէս իւր ձեռքի տակ և աւելի հեռուն՝ դէպի ամեն կողմ բազմաթիւ հաստատութիւններ նորա խնամքի տակ են, որոց բարգաւաճումից և յառաջադիմութիւնից շատ բան կախում է. ուղղութեամբ վարելու համար այլ բոլորը, կարեւոր հասկացողութիւն պէտք է ունենայ նա, ի բոլոր սրտէ նոցա յառաջադիմութեանը մասնակցէ. դպրոցի ապագան նորա ձեռն է: Այլ բոլորը ուղիղ և հիմնովին ճանաչել մի մարդու գործ չէ. ուստի նա ոչ միայն հրամայել, այլ և լսել պէտք է զիտենայ և լսածին մէջ ընտրութիւն անել. ճշմարիտ անձը և ճշմարիտ խորհուրդը ճանաչել իշխանաւորի փոքր առաքինութիւն չէ:

Թէ ուր պէտք է գտնել այս ամենը և ուրիշ սոցա նման շատ արժանաւորութիւններ կեդրոնացած (ըստ ինքեան հասկանալի է, որ մաքուր վարք և այլ ամենայն առաքինութիւններ, որ ամեն հասարակ մարդու և մանաւանդ հոգեւորականի համար պահանջ են, նոյնն են և առաւել ևս հայրապետի համար). այդ ալ խնդիր է. կատարելութիւններ փնտռել զուր աշխատանք է և շատ անգամ մոլորութիւններ կամ անտարբերութեան է հասցնում. բաւական է որ ամենակարեւոր արժանաւորութիւնները գտնուին մի անձի մէջ, բաւական է որ նա իւր ժամանակի համապատասխան մարդը լինի, փորձուած ու ճանաչուած հաւատարմութեամբ, դէպի բարին ու արդարը միտուած և իւր այդ միտումը յառաջ տանելու համար զօրեղ կամքի ու խոհականութեան տէր. մնացածը պարագաները իւրեանց հետ կը բերեն: Թող ժողովուրդը փնտռէ այդպիսին, լաւերի մէջ լաւագոյնն ընտրէ. բայց թող անտարբեր չը գտնուի:

Այս ընտիր ցանկութիւններուն մենք ևս միայն սա կաւելցնենք, թէ տայ Աստուած, որ իրազօրեալ տեսնենք այդ փափաղները, որ ամեն մի ճշմարիտ հայի իսկական բաղձանք և մեր ունեցած իրաւանց անսպառաք և ուղղամիտ զործողութիւններ հետեւանք պիտի համարուին...

«Արեւելք» լրագրի մէջ կարգում ենք.

— «Արեւելք (Արարատ) գրքի անգլիերէնէ ի հայերէն վերածմանն առթիւ, որ ի լոյս ընծայուած է հրամանաւ Մէարիֆի, Գեոր. Խո-

րէն Արքեպիսկոպոս Նար Պէյ նամակ մը գրած է թարգմանչին, յորմէ հետեւեալ մի քանի տողերը կրնանք քաղել.

«Քաղկալուր է ձէյմս Պրայս որ արժանացաւ վերելից ի կատար... այլ բաղդաւոր և աշուճ որ ձեղի պէս տաղանդաւոր մէկը ի լոյս ընծայեց իւր գրուածքն: Ձեր թարգմանութիւնն այնքան ընտիր է որ կարող եմ ասել թէ արմեններէնի մի հրաշակերտն է այն: Խնդակից կը լինիմ ձեզ անկողնորէն, որ փոքրիկ այդ գործոյն թարգմանութեամբն անցաք դուք ի շարս առաջնակարգ թարգմանչաց: Գեղեցիկ է նաև ձեր հեղինակութիւնն «Արեւելք ի թիթիւս», որով կը մրցիք անգլիացի մատենագիրն հետ»...

— Այն ծրագիրն, որը Երկրագործական Դրամատան տնօրէն Վսեմ. Միքայէլ է-ֆէնտի Փորթուզալ պատրաստած էր՝ երկրագործներուն նոյն դրամատունէն պէտք եղածին պէս օգտուելու միջոցներն ապահովեցնելու նկատմամբ, Պետական Խորհրդոյ մէջ քննուելով ընդունելի դատուած և մատուցուած է Բարձր. Մեծ-Յարաքոսին:

— Համիտիէ հեծելազնիւն պատկանող և մայրաքաղաքս զտնուող լիսուն և չորս քիւրտ ցեղապետք այսօր Մալաուսէի Սաֆաթ Զոդնաւով Տրապիզոն սիւտի երթան, ուրկից իրենց հայրենիքները պիտի ուղեւորուին: Կայս թիկնապետ Վէհ-սի պէյ և ուրիշ երկու սպայք նոյն շոգեհաւով մինչև Տրապիզոն պիտի ուղեկցին քիւրտ ցեղապետներուն:

— Հալէպի հարիմ գաւառակին մէկ քանի զիւղերուն մէջ երեւան ելած հիւանդութիւնը քննելու համար զրկուած բժիշկները նոյն զիւղերէն Սէլզին զիւղն երթալով, քննութիւններ կատարած և հաստատած են թէ հոն հետախտ չկայ: Այդ բժիշկները միւս զիւղերը գնացեր են քննութիւններ կատարելու համար:

— Տոբթ. Մալգեան էֆէնտի, որ համա զրկուած էր քննելու համար այդ կողմերն երեւան ելած հիւանդութիւնն, տեղեկագրած է թէ այդ հիւանդութիւնը հետախտ է: Տեղական կառավարութիւնն ևս խիստ միջոցներ ձեռք առած և այդ ախտի ճարակումն արգելելու համար առողջապահական շղթայներ հաստատած է:

— Ձեռնհաս իշխանութիւն որոշած է զործարդել Պրուսացի կուսակալ Մահմուտ Էլա-

լէտտին փաշայի մէկ առաջարկն, որ է ասիական երկաթուղոյ գծին Պրուսացի նահանգին մէջ գտնուած տասը կայարաններու իւրաքանչիւրին մէկ մէկ ոստիկան յատկացնել:

— Դատական նախարարութեան հրամանաւ դատաստանի ենթարկուին Պէրուիի Կազէ գաւառակին նախնական ատենին անգամ ու հարցաքննիչ դատաւոր Հիւսէյին Իլմի Էֆէնտին ու նոյն դատարանին ընդհանուր դատախազի օգնականի պաշտօնը վարող ոստիկան Իպրահիմ Էֆէնտին, Հալէպի կեդրոնական նախնական դատարանին առջին հարցաքննիչ դատաւոր Ահմէտ Էֆէնտին, Հալէպի Բուժալէ գաւառակին նախ ու նախնական դատարանին նախագահ Սալիհ Էֆէնտին ու ընդհանուր դատախազի օգնականի փոխանորդ Մէհմէտ Ջէրիֆ Էֆէնտին, Այնթապի նախնական դատարանին անգամներէն Հաճի Ահմէտ Էֆէնտին, Մարգուանու նախնական դատարանին անգամ Ավրամ աղան, Մանասզըրի Քէրէպիլէ գաւառակին նախնական դատարանին անգամ ու հարցաքննիչ դատաւոր Իպրահիմ Էֆէնտին, Ալթինքիլի պատժական դատարանին նախորդ նախագահ Նէճիպ Էֆէնտին և Սէլիանիկի Լաքազ գաւառակին նախնական դատարանին առաջին քարտուղար Մահմուտ սէյն, որք այլ և այլ զեղծումներ գործած են իրենց պաշտօններուն մէջ:

— Քրք-Քիլիսի մէջ երկու անձինք ձերբակալուելով՝ մայրաքաղաքս բերուած են լաւ հսկողութեան ներքե: Ոստիկանութեան Դուռն, ուր բանդարկուած են այդ անձինք, իրենց վրայէն գտնուած նամակներ տարակոյս չեն թողուր որ Աթանասի աւագակամբին հետ մեղսակցութիւն ունեցած ըլլան:

Ֆ Է Լ Ի Է Տ Օ Ն

Ա. Ի. Ա. Ն. Դ. Ո. Ի. Թ. Ի. Ի. Ն

Է Լ Ի Զ Օ Ր Ժ Ե Զ Կ Օ Ի

Մեծամեծ աղէտներ մէկը միւսի ետեւից թափվում էին Հռոմի վրայ. «չաւիտեհական» քաղաքը թէ կրակի և թէ հեղեղների, թէ ծովի և թէ թշնամիների սուրին զոհ էր գնում....

Խորուսկները կանգնած էին պատերի առաջ, սպառնալով բնակիչներին կոտորել, իսկ քաղաքն աւերակ դարձնել: Փոքր և

աղքատիկ էր տակաւին Հռոմը, իսկ նրա բնակիչները վիճակին չէր նախանձիլ նոյն իսկ միշտ սոված, միշտ տագնապի ենթարկուած նապաստակների ցեղը... Բայց Նումա Պոմպիլիոսը սնուել և մեծացել էր այս խեղճուկ խրճիթներում և իր լուսագոյն տարիներն անց էր կացրել անդադար մտածելով և հոգալով իր ասպարազդ ազգի մասին:

Եւ ահա այժմ երբ 'ազգը հեծում էր իր վրայ թափուած աղէտների ծանրութեան ներքոյ, Նուման դառնում էր գէպի երկինքն ու երկիրը մի համը հարցով. «Ինչո՞ւ» և օղնութիւն էր ինդրում երկնքից և երկրից: Հաւատագէտները ծանուցել էին. «Ամենազօր Արամազդը զայրացած է. թող ազգի պետը բարձրանայ Էսվիլին բլուրը, այնտեղ սրբազան անտառակում կը հանգիտանայ ձանթընկէցը և կարտասանէ թէ ինչ զոհաբերութիւն կարող է ողոքել նորա բարիութիւնը»:

Էսվիլիան բլուրի իրայ գիշերային խաւարով պատած մի ծառակոյտի տակ, գիշերուայ ցոյցով թըրջուած խոտի վրայ, գէպի գետին խոնարհեցաւ Նուման: Նրա գլխին մահկանացուի աչերը շլացնող պալածառութեամբ իբրեւ կարսպ՝ կողքին մի արծիւ և ձեռքին շանթարձակ կապարճը՝ վերասլացաւ սրտի և խաղաղութեան րստեղծողը, բարիքի և չարեաց տէրը: Առանց շարժման մնացին ծառերը, դադարեցին ամենայն երկրային աղմուկ... Եւ այս խորհրդալի լուութեան և ամպրոպի միջոցին լուեցաւ Արամազդի ձայնը.

— Իմ սեղանի վրայ՝ զայրոյթս ողոքելու համար՝ չիլ վաղը հինգհարիւր գլուխ...

Նումայի սարսուռող մարմնի տակ շարժուեցաւ թաց խոտը... Գիշերային անդորրութեան մէջ լուեց նրա մեղմ, խոնարհ, աղերսող ձայնը.

— Հինգ հարիւր գլուխ ես պահանջում, դու տէր աշխարհիս... Բայց ո՞ւմ գլուխները... ալդ չը հասաւ իմ մահկանացու ականջին... Վաղը բանջարանոցներում, որ Տիբրոսի կատաղած ալիքները տակաւին չեն ոչնչացրել, նախ քան Փե-

զար սիրտ, որոնք կորցուած լինին մարդկային կրճքերից:

Նուման պատասխանեց.

— Պատրաստ եմ... Ես պատրաստ եմ զոհել ինձ հազարի համար, այն հազար սրտերը բարախում են իմ մէջ... Կորզիր նոցա, տէր իմ, իմ կրճքից:

— Դու խնայում ես և սիրտը: Տո՛ւր ինձ ուրեմն մի մարդու կեանք, բայց այնպիսի կեանք, որի մէջ իմ ստեղծագործող ձեռքը ներշնչել է ամենավրսեմ հոգի... . .

Նուման բացազանչեց.

— Պատրաստ եմ... Ես իմ ազգի առաջնորդ եմ կոչվում և այս պատճառով համարվում եմ նրա սրբունամենախեմը...

— Ես փոխեցի միտքը... Կամենում եմ որ սեղանիս վրայ գլխես և այն հաւմայեցու կեանքը, որ համարվում է ստորինը ամենապատրիստի մէջ...

Նուման խոնարհութեամբ շշնջաց.

— Այդ՝ ես եմ... Ես ծառայում եմ իմ ազգին: Նորա ծառան լինելով ես ստորիններից ամենապատրիստ եմ... . .

Ձանթընկէցի կիտած լոնքերն սկսեցին հետզհետէ պարզուել և նրա գէմքի առաջ ալրուող ահեղ բոցը զուհատուեց:

Նրա ձայնը հնչում էր իբրեւ հանդիմանող որոտ, երբ արտասանեց.

— Ես սիրեցի քեզ, Էզերիայի սիրեցեալի. ցաւ է ինձ թողնել քեզ աղքատիկ և խորտակուած Հռոմում: Ամբարձիր և վնաս խորտակների աշխարհը: Պարարտ հող և հիւանայի ալիքներ կան այնտեղ. մարմարիոնի պալատներում խնճուղքներն անպակաս են. տաճարներում կանգնեցրած են մեծ և ուղղափառ արանց արձաններ: Ես կ'հրամայեմ կարգել քեզ հարուստ և բազմաւոր

Մ Ե Տ Ի Զ Խ Ա Ն Ո Ի Հ Ի Օ Լ Գ Ա Փ Է Օ Դ Օ Բ Օ Վ Ն Ա

ՀԱՆԳՈՒՑԵԱԼԻ ԱՆՈՒԱՆԱԿՈՉՈՒԹԵԱՆ ՏԱՐԵԴՈՐՁԻ ԱՌԻԹՈՎ

բոսի ոսկեայ գանգոյրները կը լուսաւորեն աշխարհը, ես կը կտրեմ և կը դնեմ սեղանիդ վրայ հինգհարիւր սօխի գլուխ:

Նորից հնչեց լուութեան մէջ Արամազդի ձայնը:

— Փլատ ես, Նումա, և խորամանկ միջոցով ճգնում ես դու վրկել քո հռոմայեցոց գլուխները... Տո՛ւր ինձ ուրեմն հա-

Խորուսկների թագաւոր: Կեանքդ կանցնի ճոխութեամբ, իսկ արուեստագէտը թանգաղին քարից կ'քանդակաւործէ արձանդ և կ'կանգնեցնէ բարձր գաղաթի վրայ...

Նուժան աղերսանօք բարձրացրեց դէմքը և հարցով պատանիւնեց.

— Իսկ նո՞քա, տէր իմ:

— Դու տակաւին մտածո՞ւմ ես նոյն մասին... Ո՛չ: Խորուսկների մօտ չեմ ուղարկիլ քեզ, այլ կ'վեր առնեմ քեզ երկինքը ինձ մօտ... Ահա պարզվում են դէպի քեզ իմ արձուկ թւերը... Այդ թւերը այնքան փափուկ են, այնքան թեթեւ... Դիր նրանց վրայ երկրային աշխատանքից քո յոգնած անգամները և թեթեւ եթերի ալիքների վրայ բարձրացիր յաւիտենական երջանկութեան աշխարհ:

Բայց Նուժան կրկնեց հարցը.

— Իսկ նո՞քա, տէր իմ. ինչ է լինելու հոռմայեցիներին հետ:

— Դու դեռ մտածո՞ւմ ես նրանց մասին. լիշիւր Եւգենիային: Նա — երկնակենցաղ է, իսկ դու անցաւոր աշխարհի դուակ ես... Միմիայն զտղտնադողի և ժամանակ առ ժամանակ կարող ես դու տեսնել նրան այն աղբիւրի ափից, որ կազմուել նրա հրաշալի աչքերի արտասուքներից: Իսկ մահը կ'ընդհատէ ձեր ունեւոր... դու չես տեսնիլ նրան մօտիկ Էրեբոս և Էրեբից մըռալ իրլինի նրա համար իմ սյաճառ Ոլիմպոսը... Ահա կապարձից կարճակեմ իմ կայծակը. բռնիր ձեռքովդ հրային ժապաւէնը և նա կը բերէ քեզ Եւգենիայի մօտ և դէպի յաւիտենական երջանկութիւնը:

Թաց խոտը դողաց Նուժանի երկար հոգոցից. նա բարձրացրեց երեսը և հարցրեց.

— Իսկ նո՞քա, տէր իմ... Իսկ նո՞քա, իսկ նո՞քա... Արձուկ թւեր թեքուեց. կայծակը, որ կապարձից դուրս թռչելու վրայ էր, մարեց: Իսկ Աստուծո զօրեղ ուսերի վրայ թափվում էին շքեղ ալիքներով նրա երկար մազերը և ձայնի մէջ հնչում էր քնքուշ փողաքշտնք, երբ նա ասաց.

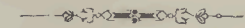
— Արա, այնպէս Նուժան, որ քո հոռմում գետի պէս հոսաց այնպիսի սէր, որով լցուած է սիրտդ. — և ես ընդ միշտ կը պահեմ կապարձի մէջ իմ բոլոր նետերը...

Երկնային երևույթն անհետացաւ: Նուժան միայնակ մնաց սրբազան անտառում, գլուխը դէպի գետին խոնարհած: Մթնութեան մէջ խոտը շարժվում էր նրա հոգ-

ոցներից և թրջվում նրա արցունքների ցողով:

— Արդեօք ինչպէս կատարեմ ասածդ, ո՞հ դու աշխարհիս տէր... Ինչպէս կարող եմ ես այդ կատարել... Ինչպէս... Ինչպէս...

Ա. Յ.

ՆԵՐՍԷՍ Ե.

(ՆՈՐ ԳՐԵՐ ՆՈՐԱ ԿԵԱՆՔԻՑ)

Ա. փրեմ կաթողիկոսը շրջելով Հայաստանի զանազան քաղաքները ժողովարարութիւն անելու ս. Աթոռի պարտքերը վճարելու համար՝ վերջը բնակութիւն հաստատեց Հաղպատայ վանքում, որտեղից ռուս — պարսկական պատերազմի սլատառով աւելի ապահով մնալու համար՝ տեղափոխուեց Թիֆլիզ. և որովհետեւ Վրաստանի առաջնորդ Ներսէս արքեպիսկոպոսը այդ պատերազմի ժամանակ ռուսաց բանակի մէջ էր գտնվում՝ նա կաթողիկոսի առանձին յանձնարարութեամբ վարում էր նաեւ ս. Էջմիածնայ Աթոռի «Ճայրագոյն կառավարչի» պարտաւորութիւնը և նա էր տնօրինում նորա բոլոր ներքին գործերը:

Բայց որովհետեւ ինքն էլ այդ միջոցներից զրեթէ շարունակ բացակայ էր ս. Էջմիածնից և Երևան կամ ուրիշ տեղ էր լինում, Ներսէսը Եփրեմ կաթողիկոսի կամքով և հաճութեամբ բնորեց իրան դործակիցներ Էջմիածնի միաբանութիւնից, այն է Յովհաննէս Կարբեցի, Իսահակ Էջմիածնեցի, Ստեփանոս Գեղամեան եպիսկոպոսներին և Մանուէլ Կիւմիւշխանցի ու Յովսէփ Կարբեցի վարդապետներին, որոնց և անուանեց «Կառավարութիւն սրբոյ Էջմիածնի»:

Կառավարութեան հաստատութեան համար հետեւեալ զրութիւնն է ուղղում նոյն Ներսէսը.

« Կերայարգ Յովհաննէս Կարբեցի, Իսահակ Էջմիածնեցի, Ստեփանոս Գեղամեան, առաքելաշնորհ եպիսկոպոսունք. և բարձր պատուոյ արժանաւոր Մանուէլ Կիւմիւշխանցի, և Յովսէփ Կարբեցի վարդապետք »:

« Ծայրագոյն Իշխան կառավարութեան գերագահ Աթոռոյ և Մայր Եկեղեցւոյ Ամենայն

« Հայոց Սրբոյ Կաթողիկէ Էջմիածնի ինքնին « իսկ հրատարակեալ՝ ապացոցական իմնէ, պի « է ընդհանրական Կաթողիկոսն և Օճեալ « զլուխն սրբոյ եկեղեցւոյ ըստ առանձնական « իրաւանց յատկացելոյ նմին յԱստուծոյ և ի « մարդկանէ:

« Այլ զի գտանի նա ի բացակայութեան տու « աշտմ, մեք ըստ Նորին վերապատուեալ « Օճութեան Հայրապետական գրաւոր յանձն « նարարութեանցն մեզ վասն Աթոռային կա « ռավարութեանց պատկանեցելոց իւրումն « բարձրագահութեան, զառաջինն յայս նուազ « ի ձեզ զչոյս եղեալ, զձեզ նշանակեմք ի « գործակցութիւն մեզ վասն ամենայն հար « կաւորացն յաղապս կառավարութեանց և « վաշելական կարգաւորութեանց Աթոռոյ « մեծ քահանայապետութեան ամենայն Հայոց « և ակն ունիմ, թէ որպէս յանձն առնուին, « նոյնպէս և բարեպաշտ երկիւղածութեամբ « ամենահարազատ հոգւով երկասիրելն արիա « պէս ըստ պատշաճի կոչմանց ձերոց և պար « տաւորութեանց՝ չունիցիք զլանալ վշտամբեր « Տաճարին Աստուծոյ, և հասարակութեան « հոգեւորականաց և մարմնաւորականաց ազդե « հայոց:

« Իսկ զի փորձ առեալ կանոն Աթոռային « օգտաւէտ կառավարութեանց չունիմք մեզ « ի միջի պատկերացուցեալ ի նախնեաց, ստի « պէ ուրեմն զմեզ զամենեւին հարկ պաշտօ « նին խորհել, խոկալ յայսմհետէ, և ըստ իւրա « քանչիւր կարողութեան՝ զգուշաւոր բնարու « թեամբ մտաց հանգանակել, կարելի տնօրէ « նութեամբ իւրիւր կարգաւորել նախ՝ զպատ « շահեալ կառավարութիւն իմն ժամանակաւոր, « և հետզհետէ յառաջ ածել վասն ամենայն « հարկաւորացն զայնպիսիս, որք յորդեսցեն « զշաւիղս ուղիղս շահեկան անսպթաք կա « ռավարութեանց. իցեն խցկանք փորձ առեալ « չարեաց, և աղբիւրք յուսացեալ հանդերձեալ « բարեաց՝ պատշաճեալք բանաւորութեանց և « վաշելականք հոգեւորականութեանց:

« Եւ զառաջինն աշտմ ես որպէս նախա « դուռն ամենայն վաշելական և օգտակար « կառավարութեանց ներկայից և ասպագայից « զսոյն ծանուցեալ զայս յառաջարկեմ ձերում « սրբագումար հանդիսի, զի կառավարութիւնն « ամենայն Աթոռային գործոց յառաջացի « յայսմհետէ գրովք, ստորագրեցելովք ի կա « ռավարչաց, և առանց գրաւոր յանձնարա « րութեանց՝ ոչ կառավարիչք ունիցին զիրա « ւունս պարտաւորել զորք ի գործակատարու « թիւն իմն, և ոչ գործակատարքն ունիցին

« Գիրաւունս կատարելոյ զիմն առանց ստանա-
« լոյ ՚ի կառավարչաց զգրաւոր յառաջագորու-
« թիւնս առ զործս յառաջադրեցեալս ին-
« քեանց:

« Գրութիւնք կառավարչաց վասն գործոց
« յանձնեցելոյ ուրուք, եղիցի զգուշաւոր և կա-
« տարեալ ըստ ամենայն կարեւոր պարագայից
« գործոց իւրաքանչիւրոց, որպէս վասն եղանակի
« յանձնարարութեանցն իւրեանց աշխատ և
« վասն եղանակի պարտաւորութեանցն կատա-
« րողին բացառաւ և որոշակի հանգամանօք,
« որպէս եղիցի անտարակուսելի ցուցակ և պարզ
« հաշիւ ուղղութեանց և սխալանաց կամաց և
« գործոց յանձնողացն և կատարողացն:

« Եւ ըստ այսմ ոչ եղէց զանցաւոր ևս ինքն
« զպատկանեալսն իմում պարտաւորութեանց
« ջանալ, ըստ իմում կարի հանդերձ Աստուծով
« ՚ի փառս սուրբ անուան նորա և Տաճարի սըր-
« բութեան նորին:

«Համար 1. Խոնարհ ծառայ և առաջին
« 1827 թ. 26) ատենակալ այսմիկ կառա-
« յիս. Էջմիածին: վարութեան արքեպ. Հայոց
« վրաստանու Ներսէս:

« Վերոյիշեալ Հինգ անգամները ստա-
« նալով Ներսէս արքեպիսկոպոսի սոյն զը-
« րութիւնը՝ անյապաղ յայտնում են իրանց
« պատրաստակամութիւնը հետեւեալ յայտա-
« քարութեամբ:

« Եւ իւրոց բարձր սրբադնութիւն ճաշա-
« փոյն կառավարիչ հոգեւորականաց

« ամենախոնարհ յայտարարութիւն
« Վասն բարեկարգութեան մօրն հաւա-
« տոյ սրբոյ Աթոռոյն անձնագիր յօժարակամ
« հոգեւոր գոհ լինելից յայտ է մերս նուաստու-
« թեանց. և որ ինչ ամսոյս 26, նոմրա մէկ
« բարենկատ կարգադրութեամբ գրով հրամա-
« յեցեր ստորագրելոցս, ՚ի հաւատոյ մերմէ
« բոնադատեալ պարտաւոր եմք ոչ միայն
« այսպիսի հարկաւոր գործոց, այլ յետին աւե-
« լածութիւն յանձն առնուլ ՚ի շինութիւն
« սրբոյ Աթոռոյն և ՚ի վերապատուութիւն
« ճաշադոյն Տեառնդ մերոյ օգտակամ հրամանի:

« Վասնորոյ ամենախոնարհաբար սպասեմք
« թէ ինչ ինչ առժամոյս ունիք ցուցակաւ
« հրամայել որոյ գօրութեամբն սկիզբն արաս-
« ցուք ՚ի ծառայել:

«Համար 1. «բ. անգամ կառավարութեան
« 1827 թ. 27 Յովհաննէս արքեպիսկոպոս
« ՚իս. Էջմիածին, «գ. անգամ կ.
« Խաւհակ եպիս.
«գ. անգամ կ.

Ստեփաննոս եպիս.

«ե. անգամ կ.

Մանուէլ վարդ.

«գ. անգամ կ.

Յովսէփ վարդ.:

« Ժամանակաւոր կառավարութիւն Հառ-
« տատելոց յետոյ Ներսէս արքեպիսկոպոսը
« գնում է Երևան, որտեղից երեք ամիս շա-
« րունակ, զտնուելով քաղաքի բերդի մէջ,
« հրահանգներ է տալիս կառավարութեան:

« Այդ երեք ամսում հետեւեալ զրաւոր
« կարգադրութիւններն է անում, որոնք պար-
« զուած են Ներսիսի ու կառավարութեան
« միջև տեղի ունեցած զրադրութեանց մէջ:
« ա.

« Ներսէսը լուր է առնում, թէ Հան-
« դուցեալ Աստուածատուր արքեպիսկոպոսը
« ունենում է թանկագին մատանիներ, զա-
« նազան ծանրագնի ակներ և ձուլ ոսկի,
« մուրհակով առնելիքներ Կ. Պօլսում ու
« ալ սեպհականութիւնք. այդ պատճառով,
« երբ Կարբեցի Յովհաննէս եպիսկոպոսը գը-
« նում է Երևան Ներսէսի մօտ՝ սա յանձ-
« նում է նորան հոգ տանել հանդուցելոյ
« կաշքի մասին և եթէ նորան հաճելի կը-
« լինի, ուղարկել իւր մօտ Արտուինցի Գրեգոր
« եպիսկոպոսին (որ հանգուցեալի շատ մտե-
« րիմ բարեկամն էր) և Յօնանին (որ հանգու-
« ցեալի սպասաւորն էր) Յովհաննէս արե-
« ղալի հետ (այդ ժամանակ Չահլիսթու-
« նեանը էր նորընծայ աբեղալ) և մատա-
« նիներն արկղը, բայց որովհետեւ Յովհան-
« նէս եպիսկոպոսը ուշացնում է իւր կար-
« գադրութիւնն այդ մասին, Ներսէսը հե-
« տեւալ թղթով յանձնում է կառավարու-
« թեան օրինաւոր քննութիւն անել այն
« իրեղէնները զտնելու համար:

« Կառավարութեան սրբոյ Էջմիածնի Քրիս-
« տոսանդ ողջոյն շնորհագեղ չարութեամբ:

« Գտան աստ Երկուք յորոց մինն վկայ թէ
« յայսմ ամի յամսեանն փետրվարի ՚ի դառնալն
« իմ ՚ի սարգարապատու եցոյց ինձ Էջմիածին
« Աստուածատուր հանգուցեալ արքեպիսկոպոսն
« զմտտանի վեց հատ և զբար զմրութ կամ
« եաղութ ութ կամ ինն հատ, մին նոցա փոք-
« րիկ էլմաս, և մատանեաց երկուքն էլմաս՝
« միոյ եզերքն մանր եղութ կարմիր, և միոյ
« եզերքն մանր բուլեանթ շարեալ, մինն կար-
« միր եղութ բութ մատի եղնալափ շորս
« անկիւնի յոյժ լաւն. երկու հատ լալ, մի

« զմրութ, որոց եզերաց աղագաւ չունիմ ասէ
« ՚ի մտի, թէ, գոն ալ քարինք, թէ ոչ. Այլ
« և եցոյց ինձ ասէ մի թղալափ ոսկի շիշ բա-
« րակ յատակ. և մի քան զայն յոյժ փոքրիկ
« շիշ ևս ոսկի անմաքուր:

« Նաև ՚ի դառնալն իմ ՚ի Թիֆլիզոյ՝ ասաց
« ինձ որ ունի ՚ի Պօլիս մի մուրհակաւ առն-
« լիք՝ որոյ շահուքն կառավարի յՋմիւռնեաց
« Ռոստակ տղայն աշակերտ օտար լեզուաց, և
« ունի առ դարաքեահայն աւանդ գորս խոս-
« տանայր յանձնել ինձ, զի գնացեալ առնու-
« ցում ՚ի Պօլիս, և բերեալ հասցեցի ինքեան,
« շահելով և վասն իմ օգուտ ըստ օրինի վա-
« ճառականութեան:

« Մինն ևս վկայէ թէ յայնմ աւուր՝ որոյ
« երկրորդ օրն գնալ կամէր յաթոռն մահտեսի
« Յովհաննէս աղայն Մէլիք Մէլիմեան, ՚ի
« մերում նստարանի սրահին ուր ՚ի կողմն մի
« նստեալ կաշին չիշեալ մահտեսի աղայն և
« որդին և իւզբաշի Բարսեղն՝ եցոյց ինձ ասէ
« և ՚ի միւս կողմն նստեալ կաշր հանգուցեալն՝
« զմի կարմիր եղութ մատանի, և հարցեալ
« զզին նորին, ես ասացի զի թէ տակն ևս
« այս յատակ դոյն կարմիր ունիցի, արժէ իբրեւ
« 120 թուման Երևանու, և ես կարեմ վաճա-
« ուել 100 թումանի: Այլ և ասաց զի թէ ու-
« նի ցուցանելի ինձ և զայս իրս ՚ի գնալն
« իմ առ ինքն, ոչր վասն հրաւիրէրն զիս ա-
« ւուրբբ յառաջ:

« Եւ այս ՚ի վալ սրբապան Յովհաննէս
« արքեպիսկոպոսին յանձնեցաւ կամաց նո-
« րին՝ զի թէ հաճոյ գուցէ չղեսցէ աստ Գր-
« րիկոր եպիսկոպոսն և զՅօնանն հանդերձ
« Յովհաննէս արեղալի, և արկեղաւ մատա-
« նեաց հանգուցելոյն, ալ զի յամեցաւ, ոչ
« անդէպ համարիմ յանձնել կառավարութեա-
« նը. առնել դարձանաւոր հետախուզութիւն
« յաղապս ամենայնի այսոցիկ ըստ նշանակե-
« ցելումն ՚ի վերոյ, և զի ոչ գտանին ցարդ
« նշմարք ձեռագորաց հանգուցելոյն աւելի քան
« զգտանեցեալսն ՚ի Տրարսն աւանդից աւան-
« դեցելոց առ ՚ի նմանին խորանին սրբու-
« թեանց, ես ոչ կարեմ բնաւ ոչ զհանգիստ
« տալ ընթացից կարճեաց իմոյ կամ այլոց առանց
« յայտնի լինելոյ օրինաւոր գրուածոց իրիք
« մատանց նորին սրբապնութեան ցաւելի հան-
« դուցելոյն, որ ծանրացեալ բեռամբ բամբա
« սանաց անցուցեալ զկեանս մարմնոյ իւրոյ
« մնաց չաւէրք ընդ նովին ծանրութեամբ նաև
« յետ վախճանի իւրում:

«Համար 4. Խոնարհ ծառայ
« 1827 դեկտ. 15. արքեպիսկոպոս Հայոց
« ՚ի բերդն Երևան. վրաստանու Ներսէս:

Ներսիսի այս գրութեանը «բարձրագոյն կառավարութիւնը» հետեւեալ յայտարարութեամբ պատասխանում է, որ Յովհաննէս կարբեցի արքեպիսկոպոսը զիտմամբ չէ արել այդ զանցառութիւնը, այլ որովհետեւ ինքը Ներսէս սրբազանը վերջը առած է եղել նորան, թէ ինքը կզրէ կառավարութեան այդ առթիւ. և յայտնում է թէ արդէն սկսում է այդ խնդրի մասին օրինաւոր քննութիւն.

« Դեկտ. 15 համար 4, հրամայեցեալ գրութեան վերահասու եղեալ կառավարութեան առաջինն Կարբեցի հայրն աշխատեալ իցէ՝ որպէսզի տէրութիւնդ զինի առաջագործեանդ առաքել զերեսեանսն աշխարհ, յետոյ ասացեալ իցես կայցէ՝ աշխատէ՛ր զի ես ունիմ զրեւալ կառավարութիւնըն, վասնորոյ նա թողեալ է ի լուծեան:

« Իսկ որ սոյն հրամանագրով հրամայէր առհեղ զարժանաւոր հետախույզ քննութիւն «ամենայն պարագայից. կապակցի կառավարութիւնսն աշխու լուծեամբ սկիզբն առնուլ հարցմանց ի բարձր աստիճանաւորաց ըստ խտտադոյն կանօնի Քրիստոսասէր Տէրութեան և ապա առ նուաստագոյնն ի նոցանէ՝ որով չաջ և չահեակ վախճիլն ունեք լիցի անկարելի և սոյն սկզբնաւորութիւն եթէ հրամայէր լինելոց է ի 19-էն ամսոցս զի զբաւոր կանոնիւք ամենայն ինչ չաջանի լիցի»:

1827. դեկտ. 17 համար 11.

Երբ Ներսէսը ստանում է այս թուղթը, որի մէջ կառավարութիւնը պատրաստակամութիւն է յայտնում նորա առաջարկութեան կատարումն տալ, միւս կողմն օրը այս ընդարձակ գրութեամբ մի հրահանգ է ուղղում կառավարութեան, թէ ինչպէս պէտք է վարուին այդ քննութեան ժամանակ, որ հընար լինի կորուստներն ի յայտ ածել.

« Ընկալաջ վերապատուութեամբ զգրեալն «ձեր առիս համար 11, ի 17 ամսոցս ի պատասխանի գրութեան իմոյ չաղագս վրայոց զացն ի մասին մատանեաց, և ոսկի շշոյ, և աւանդից դրամոց սրբազան Աստուածատուր արքեպիսկոպոսի հանգուցելոյ՝ եղելոց ի Պօլիս. և յուսամ, զի ըստ նշանակեցելումն ի նմին ունիցիք հանդերձ Աստուծով կատարել արժանաւորութեամբ:

« Արժանաւորութիւն ասեմ, զոր քաջ ճանաչեն առ հասարակ, որպէս զինքն զբառն

« արժանաւորութիւն. նոյնպէս և զնշանա-
« նակեալն նովա՝ զիրն կամ զգործն: Արժա-
« նաւորութիւն իրին կայացեալ լինի չիւրումն
« էութեան, և արժանաւորութիւն գործոցն
« ի յէութեան գործոցն, և ի տրամադրու-
« թեան, և ի համապատշաճ գործադրութեան
« գործողացն. գործընտել արժանաւորութիւն
« թողից ճանաչի ի նրբութենէ նորա և չըս-
« պիտակութեան կամ չալն և ալ հանգամանս
« կազմութեանց, սեակին ի թխութեան գուն-
« ւոյն և ալ հետեանս. և արժանաւորութիւն
« գրելոց ի կարգաւորութիւնս բառից, բանից,
« զիտաւորութեանց, իմաստից, ևս և տառից
« և տողից և ալն. իբր զի տառքն իցեն
« պարզ ըստ իւրաքանչիւր ձեռք բարեւք չափա-
« ւորեալ, զիձքն ուղղադիժ գուգահաւասար կար-
« գաւորեալ, իմաստքն ամբողջ բովանդակեալ,
« զիտաւորութիւնքն ըստ պատշաճի նպատա-
« կի բանին բացայայտեալ, բանքն ըստ բա-
« ռիցն վաշելուչ թաղազանութեամբ շարացա-
« րեալ՝ և ալն:

« Ըստ այնմ և զամենայն մարթ է գիտել
« զիրս և զիրողութիւնս, և զմիւսնոյն կշիռ. զա-
« նազանութեան ի գործ զնել յամենայն իրս
« և իրողութիւնս ընդ առաջ ելեալս, և միշտ
« արժանաւորութեանցն ունիլ զինամակալու-
« թիւն:

« Ապաքէն ի սմին պատահման արժանա-
« ւորութիւն իրին զոլով քաջացալ, պատուա-
« կանութիւն գոհարացն ոսկւոյն և արծա-
« թոյն, մնաց կառավարութեանն զբաղիլ, ի
« համապատշաճութեան արժանաւորութեանց
« իւրոց գործոց՝ ընդ արժանաւորութեանց
« կամ անարժանաւորութեանց իրացն և հետե-
« ւանայն առ ի նոցանէն:

« Ես զիմս խորհուրդ չոյս ձեզ նպատեմ,
« նախ՝ բանալ զմատանին, և որոնել, թէ
« կայցէ, ի նոսին ըստ վկայեցելումն աշնպիսի
« թանկագին կարմիր եաղութ մատանի նոյն-
« պէս ևս ընթեռնուլ գտումար կալիցն հան-
« գուցելոյ զգրեցեալն ի հանդիսի բազմու-
« թեանց ի ներկայութեան Պրիգոր եպիսկո-
« պոսին Արթուրեցոյ, թէ կայցեն ի նմա
« ակունք զմրուտ կամ եաղուտ և կամ էլմաս,
« և ոսկի շիշք թգաչափ և կարճ, և ի չղոյն
« նոցա, նախ ընկալիք զպատասխանի ման-
« րախոյզ հարցմամբ՝ ալ ամենայն համեստու-
« թեամբ, թէ զի քանի օր չառաջ քան զվախ-
« ճանն ունեցեալ է զայն յուրումն ձոցի հան-
« գուցեալն, և ցուցեալ է զայն վկայողացն,
« ինքն զինչ կարծէ վասն այնմ մատանոց,

« և զինչ տալ զպատասխանի վասն նորա. երբ
« ինքն է գտանեցեալ առ նա ի վախճանի
« նորին, որպէս մերձաւոր հանգուցելոյն, և
« որպէս եպիսկոպոս Խմիածնի: Նոյնպէս ևս
« հարցանել թէ երբ յամսեանն փետր՝ զսկուն-
« սրն և զոսկի շիշքն ցուցեալ է հանգուցեալն
« վկայողին և զինի քանի աւուրց մտեալ են
« յամրոցն Երեւանու ընդ ալոցն եղբարց, զինչ
« կարծէ ինքն այն ակունք և այն ոսկւոյ
« շիշք, ուր պարտ իցէ աշտմ որոնել, և կամ
« թէ ըստ իւր վկայութեանն այն աւանդ ոս-
« կւոց յանձնեցելոց ինքեան՝ զոր ինքն վկայէ
« տուեալ հանգուցելոյն և թէ վրէժք ծախուց
« նորա ոչ ցուցանեն զայն գումար ծախեալ
« ի նմանէ, զինչ ասէ ինքն՝ թէ զինորդ պարտ
« իցէ կարծել աշտմ, ինքն չէ հասուցեալ նմա
« զայն գումար թէ հանգուցեալն ունի թա-
« գուցեալ ուրեք զանխուլ յամենեցունց իւրոց
« հարազատից, նոյնպէս ևս այն գումար հինգ
« հարիւր թուման գրեալ ի ջնջագիր ձեռա-
« զիրն հանգուցելոյն, զոր ոչ նկատի ծախեալ
« ի նմանէ, զիարդ ասէ ինքն, գրելն է աստ
« կամ դրամոց կորուստն է ճշմարիտ, ըստ աշ-
« սըմ և զալոց հարցանելեաց հարցեալ առա-
« քելաշնորհ սրբազան Պրիգոր եպիսկոպոսի
« հարազատի հանգուցելոյն և սրբոյ Տաճարին՝
« որ զինչ և պատասխանել ունիցի վասն իւ-
« րաքանչիւր միոյ միոյ հարցուածոյն նովին
« իսկութեամբ դուք ևս մի առ մի յատուկ չա-
« տուկ ի զիր արձանացուցեալ զհարկաւորսն
« վասն կատարեալ ծանօթութեանց ասացե-
« լոցն առ ի նմանէ, ընթերցիք առաջի նո-
« րա, և տալիք նմա ձեռագրել ի ներքոյ
« վասն իսկութեան այնպիսի վկայութեանց
« իւրոց:

« Ապա առանց չաչտնելոյ զպատասխանա-
« տրութիւնսն նորա, Յովհաննէս արքեպիսկոպոս և
« Յօնանին, զնոսա զերկոսին ունեղով նախա-
« պատրաստ ի հեռու ի Դերում ժողովարանէ
« ստանց մերձեցուցանելոյ զնոսա առ Պրիգոր
« եպիսկոպոսն, հեռացուցեալ յատենէ զիշեալ
« եպիսկոպոսն, կոչեսիք զարեղայն, և ի նը-
« մանէ ևս նովին օրինակաւ զհարցումն արա-
« րեալ՝ և գրեալ և ստորագրել տուեալ, նոյն-
« պէս առանց մերձեցուցանելոյ առ Յօնանին,
« հեռացուցեալ զնա յատենէ ձերմէ կոչեսիք
« զՅօնանին, և ի նմանէ ևս զնոյնս հարցեալ
« զրել տալիք և յաւարտիլն ընթերցեալ ին-
« քեան նախ ի հաւանելն, թէ իւր են այն
« վկայութիւնքն տալիք ձեռագրել և նմա:
« Եւ թէ գուցէն չալոց ևս հարցանելիք, զնո-

« սա ևս հարցիք նմանապէս, և ամենեցունց
« զպատասխանինսն զրել տաջիք և ինքեանց
« ևս ստորագրել տաջիք, իւրաքանչիւրոց վը-
« կաշուծիւնն 'ի վերայ յատուկ յատուկ թերթի:

« Այլ արժան է զգուշանալ, զի բարձրաձայն
« որոտմամբ կամ անարգ և տգեղ բարբառք ոչ
« պարտին բնաւ լինել հարցմունքն, ալ ամենայն
« հեղուծեամբ, հանդարտութեամբ, և հոգեո-
« բականութեանց վաշելուչ իրաւաբանութեամբ
« միայն:

« Եւ առաւել քան զամենայն հարկ է նախ՝
« անդամոց կառավարութեան զգալ զպարտա-
«ւորութիւն ինքեանց, ևս և զպարտաւորու-
« թիւն իւրեանց վասն անդամ զոլոյն կառա-
« վարութեան ընդհանրական Աթոռոյն Էջմի-
« աճի, և ըստ այնմ զգուշանալ անձանց, զի
« խորհուրդ կառավարութեան ոչ բանիւք և ոչ
« իւրիւք նշանօք մի բնաւ ունիցին արտաքս
« տալ ումեք. զի այնպիսիքն ունին մատնել
« զանձինս իւրեանց իրաւանց երկնից, և իրա-
«ւանց անաչառ վրէժխնդրութեանց իրաւա-
« րանաց, առանց խնայելոյ 'ի հասակ ուրուք
« կամ յալ արժանաւորութիւն. զի գրեալ
« իսկէ 'ի սիրտ խորհրդականաց հաստատի
« խորհուրդ, և թէ խորհրդով շինի քաղաք:
« Ըստ որոց խորհրդականք պարաւանդեալ զը-
« տանին զամենայն խորհուրդ ունի 'ի խորս
« խորհրդոց իւրեանց, և ոչ երբէք վիժել ան-
« ժամանակ:

« Եւ չաւարտելն զամենայն հարցմունսն,
« չղեսջիք և առիս զիսկն կամ զօրինակն:

« Համար 5. Ստորագրութիւն.
« 1827 զեկտ. 17
« 'ի բերդն. Երևանու:

« Կառավարութիւնը պատշաճ է համա-
« բուժ քննութեան շարունակութեան մի-
«ջոցին դեկտ. 19-ին Ստեփանոս Ենօքեան
« եպիսկոպոսի հետ ուղարկել Ներսիսին լալ
« մատանին, որպէս զի նա չիշատակած վը-
« կաներին ցոյց տալով տեղեկանայ աջդ է
« արդեօք նրանց տեսածը թէ ոչ. Ներսէսը
« վարեւոր տեղեկութիւնները հաւաքում է
« նոցանից և ալդ տեղեկութիւնները շտա-
« պում է դեկտ. 21-ին Աճ-Ս զրութեան
« մէջ, 'ի լիւս ալոյց, հաղորդել կառավա-
« րութեան այս խօսքերով:

« . . . ընկալալ և չուխացն ալ, և զերկու
« թօփ դուծնիսն շամոց և հալապոց, և զպլիսն՝
« որոց չափունց ևս չուսամ ամբողջութեանն:
« Այլ վասն լալ մատանունց հանգուցեալ սրբա-

« զան Աստուածատուր արքեպիսկոպոսի, մինն
« 'ի վկայիցն վկայեաց իսկոյն՝ թէ չէ այս, ալ
« փոքր մի փոքրիկ քան զայս ետրութ և ոչ լալ,
« և մինն նախ ընդ տեսանելն ասաց՝ թէ իցէ
« այն, ալ զկնի փոխեալ զբանն՝ ասաց թէ
« սորա չորս անկիւնքն տաշեալ են, ալ նո-
« րայն չէր տաշեալ, և սուր էր անկիւնքն, և
« էր ըստ գունուց հատի նուան, և ոչ այս
« գոյն. և էր ասէ 'ի մէջ միոյ փոքրիկ տփի՝
« որոյ երեսն կարմիր մէշին, և մէջն մալս-
« մուր, միայն մի մատանուց տեղի:

« Ծանուցանելով զայսցանէ, խնդրեմ ըստ
« պատշաճի հոգացողութեամբ յանգաւոր ըզ-
« քննութիւն կատարեալ և մեզ ևս չղել զօ-
« բինակն»:

« Վերջապէս կառավարութիւնը աւար-
« տումէ զործի քննութիւնը առանձին առ-
« անձին հարցաքննելով Արդուինցի Գրիգոր
« եպիսկոպոսին, Յովհաննէս արքեպիսկո-
« պոսի սպասաւոր Յօնանին, նախապէս են-
« թարկելով երդման, և հետեւանքի մասին
« հետեւեալ յայտարարութիւնը ուղղեցին Ներ-
« սէս արքեպիսկոպոսին, կցելով նորա հետ
« քննողական զործը առանձին տետրակի
« մէջ ամփոփած, որ 'ի ցաւ որաւ հնար
« չեղաւ գտնել և զետեղել այստեղ. սակայն
« յայտարարութիւնից իմացում է, որ նախ՝
« իրեղէնները չեն գտնուել, և երկրորդ, որ
« Գրիգոր եպիսկոպոսը միանձնեղին խրատում
« է «զլանալ», այսինքն բաւարարութիւն չը-
« տալ նոցա պահանջներին:

« Ըստ բարձրագոյն հրամանի ձերոց բարձր
« Սրբազնութեան դեկ. 17, 5 համարաւ յո-
« բում և նրբագոյն իբր հայելի ցուցակս ա-
« ռաջի դնիւր մերս կառավարութեան վասն
« քննելոյ արժանապէս 'ի Գրիգոր եպիս-
« կոպոսէ, Յօնանէս վարդապետէն, և Յօնան
« սպասաւորէ հանգուցեալ Աստուածատուր արք-
« եպիսկոպոսի:

« Կառավարութիւնս դեկ. 20, ներկայացու-
« ցեալ նախ զԳրիգոր եպիսկոպոս Արթուինցի
« առաջի սրբոյ ի աչի և աւետարանին Քրիս-
« տոսի ըստ օրինի քրիստոսագօր Տէրութեան
« Ռուսաց առաջարկեալ նմա նախ չերդումն
« թէ և 'ի սկզբանն տհաճութիւն էր նմա, բայց
« յետոյ զիջեալ ըստ պատշաճին երդուեցաւ.
« զկնի երդման կարգաւ հարցաքննութեամբ
« որ ինչ պատասխանեաց զիսկն ընդսմին տե-
« սանէ ձերդ բարձր Սրբազնութիւն հանդերձ
« երդման զրոյ օրինակաւն:

« Յետ որոյ առանց միմեանց ծանօթու-

« թեան ներկայացուցեալ և զՅօնանէս վար-
« դապետն երկմամբ հարցաքննեալ 'ի լրու-
« թեան պատասխանուց վարդապետին, ապա
« ներկայացուցեալ և զՅօնանն նովին շաւղօք,
« որ ինչ պատասխանեցին բառ առ բառ 'ի
« ներկայութեան իւրաքանչիւրոցն զրագրի
« զրեւոյն զինի, ապա յատուկ անձն—իւրոցն ա-
« ռաջի սրբոյ խաչին և աւետարանին Քրիս-
« տոսի 'ի սկզբանէ ցվախճանն ընթերցմամբ
« իւրաքանչիւրքն իւրեանց զրոյ ստորագրե-
« ցին, զի մի փոփոխութիւն լիցի, ապա պար-
« զագրեալ վերստին ներկայացուցեալ զնոսա
« 'ի կառավարութեան ընթերցեալ պառաջին
« և զերկրորդն համեմատ գտեալ միմեանց ըզ-
« կնի ստորագրութեան նոցին, ստորագրեցին
« և անդամք կառավարութեանս որք միով
« տետրակաւ ընդ սմին մատուցանի ձերում
« բարձր սրբազնութեան 'ի քննել:

« Սակայն կառավարութիւնս զայս ինչ տե-
« սանէ ըստ վկայութեան Գրիգոր եպիսկո-
« պոսի, որ 'ի մանկութենէ իւր, մինչ ցվաղ-
« ճան հանգուցելոյն ինքն առաւել ամենայն
« իրաց ծանօթ է հանգուցելոյն, քան զայլ
« ընկերակիցսն, և թէ նոքա միաշունչ զլանան
« դաստիարակ նոցին է չիշեալ եպիսկոպոսն:

« Ըստ որում լալ մատանին առ տէրդ ա-
« ռաքեալ էր կառավարութիւնս 'ի մէջ հար-
« ցաքննութեան վասն նոցն մատանունց ոչինչ
« հարցումն յառաջարկեցաւ յայնժամ երկից պա-
« տասխանատուողացն:

« Իբրեւ ընկալաւ կառավարութիւնս ամսոյս
« 21 համար 9, զրեցեալն 'ի տեառնէդ վասն
« երկուց վկայից 'ի ներկայութեան տեառնդ
« վկայելոյ ամսոյս 24 վերստին ներկայացու-
« ցեալ զերեքեանն 'ի միասին 'ի կառավարու-
« թիւնս միայն հարցման սկիզբն եղև առ Գրի-
« գոր եպիսկոպոսն թէ որ ինչ պատասխանիք
« և ներգործութիւնք շարժեցան չիշեալ ե-
« պիսկոպոսէն և թէ զհարդ արձակեցան 'ի
« կառավարութեանս, ընդ սմին եղեալ օրի-
« նակն բացաչայտէ ձերդ բարձր սրբազնու-
« թեան, որոյ զիսկն 'ի ցուցակ կամ 'ի ժուռ-
« նալ կառավարութեանս արկեալ ստորագ-
« բեւ լեմք անդամքս միաբան:

Ստորագրութիւնք.
« 1827 'ի 24 դեկտ.

№ 16
Գլխաւոր. Աշահեանց
(Արշարունակուի)

ՉԱՐԼՈՏ ԿՕՐԴԵ *)

1793 թուականն էր. այն թուականը, որ արեան տառերով գրուած է Ֆրանսիական պատմութեան մէջ, այն թուականը, որ Փարիզի պատմութեան մէջ Ter-
ror (արհաւիրք, սարսափ) անունն է կը-
րում:

Ֆրանսիական ազգի ղեկավարները, ազգային ժողովի (Convention) զանազան կուսակցութեանց պարագլուխները, չքա-
ւականանալով թագաւորութեան ոչնչա-
ցելով, չքաւականանալով Լուդովիկոս փո-
-ի ղուխը կտրելով, անպատճառ ուղեցին
ամեն, բան որ Հին րեթիմին էր պատկա-
նում կամ համակրում, միանգամայն ա-
ւելելով սրբել ջնջել երկրի երեսից: Այլ և
ուղեցով մի զաղափարական հանրապետու-
թիւն ստեղծել, հասան այն մոլար եղրա-
կացութեան, թէ մի այդպիսի գուտ հան-
րապետութեան մէջ որ և է կուսակցու-
թիւն չպիտի գոյութիւն ունենայ: Առտի
կուսակցութիւններէն իւրաքանչիւրը ճիշ-
նում էր իշխանութիւնը իւր ձեռքը ձը-
ղել և իւր ճրագրով աշխարհը բազմաւո-
րեցնել: Կորչին ուրեմն միւս կուսակցու-
թիւնները: Ի՞նչ էր մնում անել: Անշուշտ
մի բան միայն—գիւտիւնի մատնել ամեն
բան, որ ամենափոքր ներհակութիւն է
ցոյց տալիս:

Այլ ինչ տենդային գործունէութեան
մէջ էր այդ սարսափելի կաղինը: Գրեմ
հրապարակը դարձել էր մի ապանդանոց,
ուր հազարաւոր մարդոց ոչխարների նման
մորթում էին: Գոնէ մեղաւոր լինէին այդ
մարդիկը: Բայց ո՞վ էր հարցնում. բաւա-
կան էր որ մէկի մասին մի ամենափոք-
րիկ կասկած տանէին: Ինկվիզիցիայից ա-
ւելի նուրբ հոտաւորութեամբ գտնում էին
զոհին և անմիջապէս առանց երկար բա-
րակ քննելու, դատելու, ուղարկում էին
Կոնսիերժերի կամ Աբբէ **), ուսկից դուրս
եկողը միմիայն մի ճանապարհ ունէր—
դէպի գլխատման տեղը՝ Գրեմ հրապարա-
կը:

Փարիզի ժողովուրդը այն աստիճան
վալրենի, անզգայ, քարասիրտ էր դարձել,
որ ամենայն օր հազարներով շրջապատում

էր այդ արիւնաշախ հանդիտարանը և իւր
ամենօրեայ բարբառի մէջ զօրիալին մի
կատակ էր ստեղծել վայր բնկնող գլուխ-
ների համար. նա ասում էր elle a fait
le saut de carpe *):

Ազատութեան ձգտող Փարիզի ժողո-
վուրդը ինք զինքը մատնել էր կատարեալ
բռնաւորների ձեռքը, և այնքան կուրա-
ցել, որ այդ մարդախոշոր հրէշներին «պէ-
-ի, փոխարէն» հայր էր կոչում:

1793 թուականի մայիսի 31-ի կոմ-
մունայի ծանր դէպքից լետոյ Կոնսիերժի
մէջ տիրապետող տարրը այսպէս կոչուած
լե-մոնտանարներ (montagnards) կուսակցու-
թիւնը դարձաւ, որոց պարագլուխ էին
այն քարասիրտ գահիճները—Ռոբեսպիեր,
Գանտոն, Մարատ:

Թէ որքան արիւնաճարաւ էր այս վեր-
ջինը, ես մէջ կը բերեմ Լինյէ պատմա-
գրի խօսքերը՝ «Marat s'était fait l'apôtre
du meurtre» (Մարատը սպանութեան ա-
ռաքեալ էր դարձել) **):

Բայց եթէ Փարիզը արիւնի համն ա-
ռած զաղանի նման գուարճանում էր այդ
բարբարոսութիւններով, երկրի մնացեալ
մասերում, խուլ բողոքը, տրտունջը այդ
«պէ-ի փոխարէն» դէմ գնալով սպառնալի
կերպարանք էր առնում:

Այդ բողոքներից ու վրդաւաճներից
մէկը եղաւ և մեր հերոսուհին—Ջարլօտ
Կորդէ:

Օրիորդ Մարի դ' Արմօն, որին ընտա-
նեբար կոչում էին Ջարլօտ Կորտէ, ազ-
նուական ծագումից էր, Կաէն քաղաքում
ծնուած: Նա մի շառաւիղ էր հանրահռո-
չակ Կօստէյլ բանաստեղծի, որի աննման
տիպերը — Սիդ, Յիննա, Բրուտոս — նորա
զբաղմանց միակ առարկաներն էին: Նա
այնքան ոգեգմայլուած էր այդ մեծ իդէ-
ալներով, որ միանգամայն միտքը դրեց
իրական կեանքի մէջ մի այդպիսի արտա-
կարգ դեր կատարել, թէև նա սկրբուն-
քով արտակարգ բան չէր գտնում իւր ա-
պագայ ձեռնարկութեան մէջ:

Այդ պղտոր ժամանակներում նա այն
անձինքներից միսն էր, որոնք պարզ էին
տեսնում: Նա տեսնում էր որ հայրենիքը
ճգնաժամի մէջ է. ամբողջ ազգի բազմը

տիկտատորութեան, նայն իսկ միապետու-
թեան ձգտող արկածախնդիրների ձեռքն
է մատնուած: Պարզ տեսնում էր, որ Մա-
րատն այդ ձգտուներն ունի:

Միւս կողմից Ֆրանսիական բազմաթիւ
աղնուականների շարքում աքսորուած էին
և իւր հարազատ եղբայրները և ամբողջ
ազգը լուռ ու մունջ լուծ էր ահեղ կաց-
նի ճռնչոցը, որ հազարաւոր գլուխներ էր
թուցնում:

Վաղուց արդէն նորա մէջ հասունա-
ցել ու որոշ կերպարանք էր առել այն
միտքը, թէ ինչպէս պէտք է այս կամ
այն բռնաւորին ad patres ուղարկել,
բայց սպասում էր յաջող հանգամանքի,
որ իւր հարուածը Յուդիթի հարուածի
պէս ուժգին լինի:

Հասաւ այդ ժամը: Փերօնդիստներին
գիւտարինին մատնելը լցրեց բաժակը: Խեղճ
մարդիկ: Նորանց բոլոր մեղքը այն էր,
որ հակառակում էին Ռոբեսպիերի և իւր
համախոհների այն կարծիքին, թէ ա-
զատութիւնը ինքզինքով ազատութիւն կա-
րելի է ստեղծել. թէ հանրապետութեան
մէջ կարծեաց տարբերութիւն չի պիտի լի-
նի: Հակառակում էին այդ մարդոց, ու-
րոնք իւրեանց կիրքը վարչութեան պալ-
ման էին համարում:

Ջարլօտ Կորդէն մի աննշան պատրուա-
կով դալիս է Փարիզ յուլիսի 11-ին: Դի-
մում է մինիստր Դիւպերրէին, որ սա ի-
րեն ներկայացնէ ներքին գործոց նա-
խարարին—Մարատին: Այդ օրը տեսակ-
ցութիւնը չէ յաջողվում: Միւս օրը մենակ
ինքն է գնում, նորան դարձեալ մերժում
են: Նա նամակ է գրում Մարատին, թէ
անձամբ տեսնելու կարիք ունի, վասնզի
մահից զերծուած, փախած փերօնդիստնե-
րի վերաբերմամբ տեղեկութիւններ ունի
հաղորդելու:

Յուլիսի 13-ին վերջապէս նորան թույլ
են տալիս: Ճանապարհին մտնում է Պալէ
Ռօյեալ և ալիտեղ մի մագաղինում գնում
է մի մեծ սուր դանակ: Ոչ ոք ուշադրու-
թեան չէ առնում այդ, որովհետև մի սո-
վորական երևութ էր:

Մարատն ընդունում է նորան մի ա-
ռանձին սենեակում, ուր նա լողարանի
մէջ նստած լողանում էր: Ջարլօտը թուում
է մի քանի փերօնդիստների անուններ, ո-
րոնց Մարատը մատուտի ծայրով նշանա-
կում է մի տախտակի կտորի վերայ, ա-

*) Տես «Երազագանք» № 16, երես 1.

**) Բանտեր էին Փարիզում:

*) Ծածանի (ձուկն) ոստումն արաւ:

**) Mignet. Histoire de la Revolution
francaise.

ւելացնելով, թէ «վաղն և եթ զոքա մահուած կը մատնուին»:

Այս խօսքերի վրայ ձարլօտը հանում է կրծկալի տակից դանակն ու աջնալէս ուժով խրում Մարատի կուրծքը, որ դանակի կոթի հետ միասին և իւր մատնեքըն անգամ թափանցում են մինչև թոքերը: Հարուածը ճիշդ և մահացու էր. Մարատը հաղիւ «օգնեցէք, բարեկամք» կարողացաւ արտասանել:

Երբ մերձակաները, յետոյ ամբողջն ու օստիկաններ ներս խուժեցին, Մարատը մի դիակ էր:

ձարլօտը տեղիցը չէր շարժուել: Նա չուզուած անգամ չէր, աչքան իւր դործը օրինաւոր էր թուում իրեն: Անդրիի նման կանգնած էր իւր տեղը, երբ եկան կալանաւորեցին ու Աբբէ բանտը տաքանի, ուսկից նորան զլխատելու ուղարկեցին:

Գեղեցիկ էր այդ աղջիկը. աղնուական մի տիպար՝ բարձր ճիւղն հասակ, աննշման մեծ աչքեր, կամարաձև լծքեր ու մի կորած արծուի քիթ: Բանտապահներն ու դահլիճներն անգամ հիանում էին նորանով: Մի արհամարական ժպիտ փայլում էր միշտ նորա սիրուն շրթունքներ վրայ և այդ ժպիտը պահպանեց նա մինչև որ զլուխը վայր ընկաւ:

Թէ ինչ մեծ, անտիկ հերոսների ողի կար այդ քնքուշ օրիորդի մէջ վկայում են նորա պատասխանները Գուքիէ-Տէնվիլի պրօկուրօրին՝

— Ի՞նչ է ձեր կարծիքով եռանդ:

— Իւր անձնական շահը մի կողմը թողած իւր անձը գոհել հայրենիքի փրկութեան:

— Ո՞վ ձեզ խորհուրդ տուեց:

— Մարդ իւր դործը վատ կը տանի, եթէ ինքը իւր անելիքը չընտրի ու չըկշռէ:

— Ինչո՞ւ ոպանեցիք Մարատին:

— Ես ոպանեցի մի մարդ՝ հարիւր հազարի նպատակով համար:

— Ի՞նչ ունիք պատասխանելու:

— Ոչինչ, բացի այն, որ ես լաջողակ դործեցի: *)

Այդ աղջիկը Բրուտոսի հարազատ քոյրը կարող է համարուել:

3. Լ.

*) Edgar Quinel. Le Revolution.

Զ Ա Ն Ա Զ Ա Ն

Ա. Պոլսոյ հաստիքը: 1305՝ ելմտական տարուց միջոցին, այսինքն 1889 մայիս 1-էն մինչև 1890 փետրուար 28, Ա. Պոլսոյ նաւահանգստին շարժման վրայ պատրաստուած վիճակագրութեան, մը կ'երևի թէ 37,280 նաւեր — որոց 10,302-ը շոգենաւ և 26,978-ն առագաստանաւ — երթևեկէր են Ա. Պոլսոյ նաւահանգիստն: Իրենց տարողութիւնն էր 10,588,807 թոնօ, որուն 9,564,314-ը շոգենաւուց և 994,493-ն առագաստանաւուց համար:

Ըստնց մէջ կը գտնուին այն ամեն նաւեր, որք գոծողութիւններ ըրած են նաւահանգիստին մէջ, նաև այն նաւեր որք միայն նեղուցներէն անցած են Սև ծով երթալով և վերադառնալով՝ առանց ապրանք առնելու կամ փոխադրելու ի Ա. Պոլիս, ուր միայն փարոսի տուրքերը վճարած են:

10,302 շոգենաւերէն 6,156-ն անգլիական դրօշ կը կրէին (5,986,045 թոնօ), 1280-ը օսմանեան (406,563), 795-ը՝ հելլենական (479,319), 445-ն՝ իտալական (90,052), 382-ը՝ աւստրիական (399,747), 316-ը՝ իրանական (894,266), 352-ը՝ ռուսական (412,826), 259-ը՝ շուէտական և նորվեգեան (282,758), 200-ը՝ գերմանական (213,134), 61-ը՝ դանիական (66,516), 23-ը՝ պելճիական (30,514), 22-ը՝ հոլանտական (19,518), 8-ը՝ սպանիական (11,427) և 7-ը՝ ուսմանական (1,830):

Իսկ այս առագաստանաւուց մէջ գերմանական, պելճիական, դանիական, սպանիական, իրանական, հոլանտական, շուէտական և նորվեգեան չկայ: 24,627 նաւ (487,438 թոնօ) օսմանեան, 2,032՝ հելլենական (425,758), 165՝ իտալական (58,717), 42՝ աւստրիական (14,918), 26՝ անգլիական (2,888), 84՝ ռուսական (4,320), 4՝ ուսմանական (454):

— Մարտի 1-էն Թիւրքիոյ: Մաքսային վերատեսչութիւնը վիճակագիր մը պատրաստած է, որ կը պարունակէ ելմտական 1305 տարուց մարտէն մինչև փետրուարի վերջը Թիւրքիոյ արհեստական ու երկրագործական արտադրութիւններէն օտար երկիրներ փոխադրեալ և այս վերջիններէն ի Թիւրքիա ներածեալ ապրանք տեսակն ու քանակութիւնը, բաղադատմամբ 1304 տարուց արտածութեանց և ներածութեանց: Ըստ այդ վիճակագրի, 1305 տարուց ներածութեան 157,697,419

դրուշ և արտածութեան 20,186,082 դրուշ մաքսատուրք առնուած են: Բաղադատմամբ 1304 տարուց՝ ներածութեան տասը միլիոն 491440 դրուշ և արտածութեան 2,257,153 դրուշ հասոյթի առաւելութիւն մը ձեռք բերուած է: Այդ վիճակագրի մէջ արհեստական և երկրագործական արտադրութեանց տեղերը նշանակուած չեն, այլ այն նաւահանգիստներն, ուրկից արտածուած են:

Թիւրքիայէն օտար երկիրներ և առանձնաշնորհեալ նաւահանգիստներն արտածեալ ծխախոտի քանակութիւնն է 10,454,427 քիլօ, որուն 509,011 քիլօն՝ ի Պարսկաստան, ի Ռումանիա և ի Սերպիա, 7,249,997 քիլօն՝ ուրիշ օտար երկիրներ և 2,695,419 քիլօն՝ առանձնաշնորհեալ նաւահանգիստներ:

Օտար երկիրներէ ի Թիւրքիա ներածեալ եւրոպական զլանիկներէ, ծամելու ծխախոտէ և քիթախոտէ 59 միլիոն 675,112 դրուշ մաքսատուրք առնուած է:

Այս վիճակագրացի մէջ նշանակուած չեն Եւրոպայէն դնուած զէնքերը, սպտերազմական զործիներն, օտար դեսպանաց ու հիւպատոսներու անուան եկած ապրանքները, ալօթարաններու ու վարժարաններու համար բերուած ապրանքներն, երկրագործութեան ու արուեստի յատուկ մեքենայք և երկաթուղեաց ու գործարանաց յատուկ գործիներ, որք առժամեայ կերպիւ վերծ են մաքսատուրքէ:

(ԱՐԵՒԵԼՔ)

Զարմանքի փոխարէն: Իտալիոյ Միլան քաղաքն հացի միջուկէ ժամացոյց մը ունեցաւ, որուն շինութեան կերպը բաւական հետաքրքրաշարժ է:

Գործաւորը շատ աղքատ ըլլալով և չըկրնալով զսպանակներու շինութեան հարկ եղած մետաղը գտնել, մտածեց իր աւօրեայ հացէն քիչ մը միջուկ առնել և դայն կարծրացնել մեծ քանակութեամբ աղ աւելցնելով մէջը:

Այսպէս կարծր և ջրի մէջ անլուծելի նիւթ մը ունեցաւ, որով շինեց այն տարօրինակ ժամացոյց, որ, հետեւապէս, Լոմպարտիոյ մայրաքաղաքին հետաքրքրաշարժ առարկաներէն մին է:

Վիճակի Բանախոսութիւնը:

Վերջին պաշտօնական վիճակագրական տեղեկութիւններին նայելով՝ Աւստրիայի մայրաքաղաք Վիէննան իւր արուարձաններով ունի մօտ 1,364,550 բնակիչ, 29,322 տներ և զանազան շէնքեր: Ըստ կրօնական դաւանութեան բնակիչների թիւը բաժանւում է հետևեալ կարգով՝ 1,195,107 կաթոլիկ, 41,943 բողոքական, 118,495 հրէայ և 8,943 այլ և այլ դաւանութեանց և կրօնի պատկանող անձինք: Ըստ ազգութեան Վիէննայի բնակիչները բաժանւում են այսպէս՝ գերմանացիք 1,146,568, 63,834 չեխեր և սլովակներ և 2,006 լեհացիք: Ստար տէրութեանց հպատակների (Վիէննայի մէջ ապրող) թիւն է 34.954, որոնցից մեծ մասը զարձեալ գերմանացիք են:

Խմբագիր՝ ԱՐԴԱՐ ՅՈՎԱՆՆԻՍԵԱՆ
Տնօրէն՝ Ն. ՅԱՐՈՅ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԿԵՆԴՐՈՆԱԿԱՆ ԳՐԱՎԱՃԱՌԱՆՈՅԻ
ՀՐԱՏԱՐԱՐՈՒԹԵԱՐ
Լ Ո Յ Ս Տ Ե Ս Ա Ւ

«Թուարանական խնդիրներ» և օրինակներ տարրական դասընթացք. մասն Առաջին— խնդիրներ և օրինակներ առաջին հարիւրերի թուերով և ամենահասարակ կոտորակներով. փոխադրեց Պրիգորիս Երզնկեանց. Ա. և Բ. տարի, Թիֆլիզ. 1891 թ.» և վաճառվում է 30 կոպ.

ԼՈՅՍ ՏԵՍԵՐ
ՓԵՐԴ. ՉՄԻԴԹ
ՌԵՅՆԵԿԻ ԱՂՈՒԵՍԸ
գերմ. թարգմ.
ՓԻԼՊՊՈՍ ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ
Գ Ի Ն Ն Է 60 ԿՈՊ.
ճանապարհի ծախքով:

Ոսկեայ մեդալ

Ոսկեայ մեդալ

ՆԻԿՈՂԱՅՈՍ
ԲՕԶԱՐԶԵԱՆԻ

ԾԽԵԼՈՍԻ ԳՈՐԾԱՐԱՆԸ ԹԻՖԼԻԶՈՒՄ

Առաջարկում եմ պ. պ. ցանկացողներին ընտիր ծխախոտն և պապիրոսները իմ գործարանի, որ ունի ճաշկական և տեղական ընտիր և թարմ ծխախոտների պաշար: Պատուէրները կատարվում են զործածողների ճաշակի համեմատ և ճշտութեամբ: Իմ մագաղինումս կան ծխելու համար ամենալաւ զործիքներ և առարկաներ: Ստար քաղաքներից ստացուած պատուէրները կատարվում են անյապաղ:
Գործարանիս գլխաւոր մագաղինը գտնվում է Գվորցովայեա փողոցում Թիֆլիզի աղնուականների բանկի, նախկին Արծրունու, քարվանսարայում:
28—28.

„Ր Օ Ս Ի Ա“

ԱՊԱՀՈՎՈՒԹԵԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

ԱՐԶԱՐԱՐՈՅՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒՄ 1881 թ. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳՈՒՄ, ՄԵԾ ՄՕՐՍԿԵՅԵԱ № 13.

ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԵՒ ՊԱՀԵՍԻ ԴՐԱՄԱԳԼՈՒԹԸ 11,000,000 ՐՈՒՔԼԻ

ԿԵԱՆՔԻ ԱՊԱՀՈՎՈՒԹԻՒՆ

Ձեռնտու պայմաններով և ապահովողների մասնակցութեամբ Ընկերութեան շահերին Ա.ՊԱՀՈՎՈՒԹԻՒՆ ԴԺԲԱՂԴ ՊԱՏԱՀԱՐՆԵՐԻՑ Ինչպէս առանձին անձինքների, նոյնպէս և հաւաքական ապահովութիւն զործարաններում ծառայողների և բանւորների,— ապահովութեան վճարների կրճատումով զիվիզենդի շնորհիւ:

ԱՊԱՀՈՎՈՒԹԻՒՆ ՀՐԴԵՅԻ ԴԵՄ

Ամենայն տեսակ շարժական և անշարժ զույքերի
Ա. Պ. Ա. Հ. Ո. Վ. Ո. Ի. Թ. Ի. Ն. Տ. Ր. Ա. Ն. Ս. Պ. Օ. Ր. Տ. Ն. Ե. Ր. Ի
ԳԵՏԱՅԻՆ, ՅԱՄԱՔԱՅԻՆ ԵՒ ԾՈՎԱՅԻՆ.

Այն անձինքը, որոնք կամենում են ապահովել կամ զանազան տեղեկութիւններ ստանալ պէտք է դիմեն վարչութեանը Պետերբուրգում (Մեծ Մօրսկայա, № 13) կամ գործակալ Վ. Լ. Պօտկովին և Է. Բ. Գօլդֆարբին Թիֆլիզում (Սօլակի փող. տուն իշխան Մելիքօվի, № 10). և կամ Կապիտալութեան այլ քաղաքներում գտնուող գործակալներին:
Երկաթուղիներով և շոգենաւների վրայ ճանապարհորդողներին դժբաղդ պատահարների դէմ ապահովելու տոմսակները կարելի է նոյնպէս ստանալ երկաթուղու կայարաններում, շոգենաւների գրասենեակներում և Ռուսաստանի քաղաքների գլխաւոր հիւրանոցներում:
Ամենայն տեսակ բրոշիւրներ ուղարկվում են պահանջողներին ձրիաբար: 24